

Functionele kerndoelen Nederlands (concept)

Functionele kerndoelen Nederlands (concept)

Voor leerlingen die zeer
moeilijk leren en leerlingen met
een meervoudige beperking, en
voor leerlingen die uitstromen
naar dagbesteding of
arbeidsmarkt

Maart 2024

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2024 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs:

Stephanie Kastelein, José Lodeweges, Eveline Otter en Jantien Dhont

Programmateam en redactie:

Mirjam Brand, Jeroen Bron, Bernard Teunis, Anton Bakker, Esmee Roossien

Deze functionele kerndoelen zijn tot stand gekomen met medewerking van:

De expertgroep (v)so Nederlands

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN:

1.8055.874

Inhoudsopgave

1. Inleiding	6
2. Leeswijzer	9
3. Karakteristiek	10
3.1 Kenmerken van het leergebied Nederlands	10
3.2 Nederlands als leergebied	10
3.2.1 Samenhang binnen het leergebied	10
3.2.2 Samenhang met andere leergebieden	11
3.2.3 Nederlands voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften	11
4. Overzicht domeinen, subdomeinen en functionele kerndoelen	
Nederlands	12
Overstijgend	13
Kerndoel 1 - Taal- en leesomgeving	13
Kerndoel 2 - Taal in de leergebieden en praktijkvakken	14
Domein A - Communicatie	15
Kerndoel 3 - Begrijpend luisteren, lezen en/of kijken	15
Kerndoel 4 - Doelgericht communiceren	17
Kerndoel 5 - Creatief taal gebruiken	18
Kerndoel 6 - Bronnen onderzoeken	19
Kerndoel 7 - Reflecteren op taalactiviteiten	20
Kerndoel 8 - Doelgericht gesprekken voeren	21
Kerndoel 9 - Gesprekken voeren om te leren	22
Domein B - Taal	23
Kerndoel 10 - Vorm en betekenis van taal	23
Kerndoel 11 - Schriftelijke taalverzorging	24
Kerndoel 12 - Talige identiteit	25
Domein C - Literatuur	26
Kerndoel 13 - Literaire teksten	26
Kerndoel 14 - Leesvoorkeur	27
Conceptbegrippenlijst Nederlands	28

Voorwoord

Functionele kerndoelen voor Nederlands en rekenen en wiskunde: een belangrijke stap voor scholen met leerlingen die zeer moeilijk leren en leerlingen met een meervoudige beperking, en voor leerlingen die uitstromen naar dagbesteding en arbeidsmarkt.

Alle leerlingen hebben recht op goed onderwijs. Onderwijs dat hen helpt in hun ontwikkeling. Ook wanneer je als leerling zeer moeilijk leert of een meervoudige beperking hebt. Wat moet je kennen, kunnen en hebben ervaren in de onderwijsperiode om actief mee te kunnen doen in de samenleving? Wat moet je hebben geleerd voor een goede voorbereiding op passend werk of dagbesteding? Dit zijn vragen die centraal hebben gestaan in het ontwikkelen van functionele kerndoelen.

De huidige kerndoelen voor so zml/mg (2010) en voor vso uitstroom dagbesteding en arbeidsmarkt (2014) zijn verouderd en bovendien niet samen met de kerndoelen voor primair onderwijs (2006) en voortgezet onderwijs (2006) ontwikkeld. Juist nu het gehele curriculum voor het funderend onderwijs wordt geactualiseerd, is het van belang om de kerndoelen voor álle leerlingen te actualiseren. Daarom volgt deze set functionele kerndoelen (concept) kort op de eerdere oplevering van de conceptkerndoelen Nederlands (voor po, onderbouw vo en (v)so). Op deze wijze sluiten de functionele kerndoelen qua inhoud en opbouw aan bij die set, maar met passende inhoud afgestemd op de onderwijsbehoeften van deze leerlingen. De functionele kerndoelen zijn praktijkgericht en geschreven vanuit het perspectief op werk en dagbesteding.

In gesprek over de functionele kerndoelen

De komende tijd gaat SLO in gesprek over de functionele kerndoelen met het onderwijsveld en (vak)experts. Wat is de verwachte bruikbaarheid van deze conceptkerndoelen? En wat hebben scholen nodig om ze succesvol te kunnen invoeren? Na deze fase worden de functionele kerndoelen formeel overhandigd aan het ministerie van OCW, start een wetgevingstraject en politieke besluitvorming. Zodra de functionele kerndoelen zijn vastgelegd in de wet zijn deze landelijk van kracht en kunnen ze ingevoerd worden.

Vertaalslag op school

Voor de kwaliteit van het onderwijs is meer nodig dan een landelijk curriculum. Actuele functionele kerndoelen zijn een belangrijke voorwaarde, maar geen

garantie op goed onderwijs. Voor een goede vertaalslag van kerndoelen zijn leerlijnen en andere onderwijsmaterialen nodig. De school is uiteraard de plek waar goed onderwijs werkelijk wordt gerealiseerd. Onderwijsprofessionals zijn cruciaal bij de vertaling van de kerndoelen naar passende onderwijsactiviteiten met de juiste didactiek en pedagogiek. Zij weten waar hun leerlingen staan, wat zij nodig hebben om doelen te bereiken en welke aanpak passend en effectief is.

Samen met het onderwijsveld

Met trots presenteren we de functionele kerndoelen voor Nederlands (concept). SLO heeft samen met expertgroepen (v)so (met daarin leraren en (vak)experts) en met andere betrokkenen met veel kennis over deze doelgroepen gewerkt aan de functionele kerndoelen. We willen alle betrokkenen die hebben ontwikkeld, feedback hebben gegeven, of kennis en expertise hebben ingebracht hartelijk bedanken. Alle kritische blikken hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van deze functionele kerndoelen (concept). Met deze kerndoelen leveren we een belangrijke bijdrage aan de kwaliteit van het onderwijs aan leerlingen die zeer moeilijk leren en leerlingen met een meervoudige beperking, en voor leerlingen die uitstromen naar dagbesteding en arbeidsmarkt.

Namens SLO,
Jindra Divis, voorzitter bestuur
Sanne Tromp, directeur kennis en innovatie

1. Inleiding

Wat zijn functionele kerndoelen? Waarom moeten ze geactualiseerd worden? En wat beogen we met geactualiseerde kerndoelen voor leerlingen die zeer moeilijk leren en leerlingen met een meervoudige beperking, en voor leerlingen die uitstromen naar dagbesteding en arbeidsmarkt? In deze publicatie krijg je antwoord op die vragen.

Het ministerie van OCW heeft SLO op 29 april 2022 de opdracht gegeven om samen met het onderwijsveld kerndoelen te ontwikkelen voor de leergebieden Nederlands, rekenen en wiskunde, burgerschap en digitale geletterdheid voor alle leerlingen in het primair onderwijs, onderbouw voortgezet onderwijs en het speciaal- en voorgezet speciaal onderwijs. De opdracht omvat ook de actualisatie van de kerndoelen voor leerlingen die zeer moeilijk leren en leerlingen met een meervoudige beperking (hierna zml/mb), en voor leerlingen die uitstromen naar dagbesteding en arbeidsmarkt. In navolging op de kerndoelen voor po, onderbouw vo en (v)so is daarom gestart met de ontwikkeling van functionele kerndoelen voor de leergebieden Nederlands en rekenen en wiskunde.

Het ontwikkelen van functionele kerndoelen is een zorgvuldig proces. Curriculumexperts met gerichte expertise hebben op basis van de huidige kerndoelen voor het so zml/mg en het vso uitstroom dagbesteding en arbeidsmarkt en de conceptkerndoelen Nederlands en rekenen en wiskunde voor po, onderbouw vo en (v)so een vertaling gemaakt naar een set functionele kerndoelen. Ze zijn op drie niveaus beschreven:

- Voor leerlingen die zeer moeilijk leren en leerlingen met een meervoudige beperking;
- Voor leerlingen die uitstromen naar dagbesteding;
- Voor leerlingen die uitstromen naar arbeidsmarkt.

Voor beide leergebieden zijn expertgroepen (v)so ingericht met leraren en (vak)experts. Beide expertgroepen (v)so vertegenwoordigen als geheel de verschillende perspectieven van de doelgroepen, waarbij gekeken is naar een evenwichtige verdeling vanuit de verschillende clusters. De expertgroepen (v)so hebben in meerdere bijeenkomsten gewerkt aan de ontwikkeling van de sets functionele kerndoelen, feedback gegeven op de (tussen)producten en specifieke expertise ingebracht om de functionele kerndoelen relevant, bruikbaar en haalbaar te omschrijven. Daarnaast zijn gesprekken gevoerd met

vertegenwoordigers van netwerken en relevante organisaties.

Wettelijke opdracht

Het werken aan functionele kerndoelen is een wettelijke opdracht voor scholen met leerlingen die zeer moeilijk leren of leerlingen die een meervoudige beperking hebben, en voor scholen met leerlingen die uitstromen naar dagbesteding of arbeidsmarkt. Hiermee is het duidelijk wat leerlingen moeten kennen, kunnen en hebben ervaren in de onderwijsperiode om actief mee te kunnen doen in de samenleving, specifiek gericht ter voorbereiding op passend werk of dagbesteding. De functionele kerndoelen geven richting aan en bieden scholen kaders voor verdere uitwerking naar passende onderwijsprogramma's of beredeneerd aanbod voor een leerling. Gezien de brede populatie en het variërende leerpotentieel van deze doelgroepen geldt een 'pas toe, of leg uit' principe. In tegenstelling tot de kerndoelen po, vo en (v)so (uitstroom vervolgonderwijs) die als minimale basis gelden, zijn de functionele kerndoelen streefdoelen voor alle leerlingen, maar zal in de praktijk sprake zijn van een beredeneerd aanbod met passende doelstelling op het niveau van de leerling. Hierbij is ook voor deze doelgroepen het hanteren van hoge verwachtingen belangrijk.

Kerndoelen zijn bedoeld als basis voor curriculum- en onderwijsontwikkeling en zijn een kader voor de kwaliteitszorg op school. Mede daarom zijn de functionele kerndoelen op een gelijke wijze opgebouwd als de kerndoelen voor po, onderbouw vo en (v)so. Ze kennen een vaste structuur en vatten de kern samen, zonder te veel voor te schrijven. Hierdoor is de verbinding met de kerndoelen voor po, onderbouw vo en (v)so goed zichtbaar. Scholen houden ruimte voor een eigen schoolvisie en keuzes voor accenten op basis van hun leerlingenpopulatie of identiteit.

Duidelijkheid voor scholen

De nieuwe generatie kerndoelen is concreter geformuleerd en bestaan uit aanbodsdoelen (die beschrijven wat er van scholen wordt verwacht) en beheersings- en ervaringsdoelen. Beheersingsdoelen beschrijven wat leerlingen moeten kennen en kunnen. Ervaringsdoelen beschrijven welke inspanning we van leerlingen verwachten. Ze bevatten een doelzin (het doel op hoofdlijnen) en de uitwerking daarvan.

De uitwerking van de functionele kerndoelen betekent per definitie dat het aantal kerndoelen groter en de beschrijving omvangrijker is geworden. Onbedoeld kan dit een beeld van toenemende overladenheid oproepen. Maar door concreter te beschrijven wat wordt verwacht ontstaat een beter beeld van

de totale onderwijsopdracht. Dat creëert juist ruimte voor eigen keuzes of verbindingen tussen leergebieden.

De sets functionele kerndoelen Nederlands en rekenen en wiskunde zijn de eerste twee leergebieden die in concept zijn opgeleverd. Hierna volgen ook de andere leergebieden om een compleet geactualiseerd curriculum te ontwikkelen dat een basis legt voor rijk en relevant onderwijs voor alle leerlingen. Kennis, vaardigheden en houdingen die beschreven staan in ieder leergebied krijgen vorm en betekenis in relevante situaties.

Wanneer worden de functionele kerndoelen ingevoerd?

De functionele kerndoelen Nederlands (concept) die in deze publicatie worden gepresenteerd zijn concepten, ontwikkeld met grote betrokkenheid van het onderwijs en (vak)experts. Het zijn de opbrengsten van een ontwikkelperiode, maar tegelijkertijd het startpunt voor de volgende fase. Hierna volgt de 'fase van beproeven' waarin we met meer scholen de bruikbaarheid van deze functionele kerndoelen gaan onderzoeken. Met de opgehaalde feedback worden de doelen aangescherpt. We verwachten deze fase voor de zomer van 2024 af te ronden. Dan bieden we het ministerie van OCW gelijktijdig met de kerndoelen po, onderbouw vo en (v)so de definitieve sets functionele kerndoelen Nederlands en rekenen en wiskunde aan. Daarna start het ministerie het wetgevingstraject en politieke besluitvorming. De verwachting is dat de kerndoelen in 2026 definitief in wetgeving zijn vastgelegd. Het ministerie van OCW besluit op welke manier en wanneer de functionele kerndoelen landelijk worden ingevoerd.

De vertaling naar onderwijsaanbod

Om leraren te ondersteunen bij de implementatie heeft het onderwijs ook goede leerlijnen en ondersteunende materialen nodig. Deze worden niet wettelijk vastgelegd, maar bieden wel ondersteuning bij de vertaling en uitwerking van het landelijk curriculum naar de onderwijspraktijk. Dit is niet alleen belangrijk voor onderwijsprofessionals, maar ook bijvoorbeeld voor educatieve uitgeverijen en toetsontwikkelaars. SLO ontwikkelt de komende tijd deze leerlijnen in samenspraak met relevante partners en het onderwijsveld.

2. Leeswijzer

In deze publicatie vind je de functionele kerndoelen voor Nederlands (concept). Bij de ontwikkeling van de functionele kerndoelen is allereerst een visie op het leergebied geformuleerd. Deze visie is verwoord in de karakteristiek en wordt gevolgd door een overzicht van alle (sub)domeinen en kerndoelen. Daarna lees je alle functionele kerndoelen (concept) volgens een vaste opbouw.

In deze opbouw per functioneel kerndoel staat het kerndoel voor leerlingen die zeer moeilijk leren en leerlingen met een meervoudige beperking bovenaan. Daaronder staan de functionele kerndoelen voor de leerlingen die uitstromen naar dagbesteding (links) en arbeidsmarkt (rechts).

Gebruikte terminologie

Met input vanuit het onderwijsveld is SLO aan de slag gegaan met het omschrijven van de kern van de leergebieden. Vanwege consistentie met meerdere curriculumproducten zijn begrippen of vaktermen opgenomen die wellicht niet iedereen even goed kent. Daarom zijn alle in de functionele kerndoelen gebruikte begrippen opgenomen in een begrippenlijst in de bijlage van deze publicatie.

3. Karakteristiek

Voor leerlingen die zeer moeilijk leren (zml) en leerlingen met een meervoudige beperking (mb), en voor leerlingen die uitstromen naar dagbesteding of arbeidsmarkt.

3.1 Kenmerken van het leergebied Nederlands

Taal gebruiken we om te communiceren met elkaar, om gevoelens te uiten en als instrument voor denken en leren. Het ontwikkelen van de Nederlandse taal is belangrijk, zodat leerlingen zich nu en straks in de maatschappij zo zelfstandig mogelijk kunnen redden. Een goede taalbeheersing draagt bij aan de kansengelijkheid van leerlingen. Dit maakt taal een belangrijk praktisch en functioneel middel om een relatie op te bouwen met onszelf, anderen en de fysieke en digitale wereld om ons heen. Leerlingen leren in een vorm die bij hen past te communiceren en zich te redden in omgevingen waar op verschillende manieren en in verschillende talen en taalvariëteiten wordt gecommuniceerd. Ze ontwikkelen creativiteit, verwerven kennis en sociale en culturele vaardigheden. Hierbij leren ze eigen ideeën, ervaringen en gevoelens uit te drukken in taal en hun eigen stijl en voorkeuren te ontdekken. Door een variatie aan teksten leren leerlingen over alledaagse en werkgerelateerde situaties. Via die teksten komen ze in aanraking met cultuur en literatuur, waardoor ze meer grip krijgen op de wereld.

3.2 Nederlands als leergebied

Leerlingen verschillen in hun talige ontwikkeling voordat ze naar school gaan. Vertrekkend vanuit hun eigen taalvaardigheid breiden leerlingen hun interactievaardigheden en hun productieve en receptieve taalvaardigheid uit.

3.2.1 Samenhang binnen het leergebied

Vanuit een samenhangend geheel aan kennis, vaardigheden en houdingen binnen de domeinen communicatie, taal en literatuur krijgen ze meer inzicht en vertrouwen in zichzelf. In het leergebied Nederlands leren leerlingen in een doorlopende leerlijn van het speciaal onderwijs naar het voortgezet speciaal onderwijs doelgericht te communiceren in verschillende contexten aansluitend bij de leef- en belevingswereld van de leerling. Ze leren taalkennis en -vaardigheden op hun eigen manier effectief te gebruiken en zich expressief en creatief te uiten. Bij het stimuleren van de taalontwikkeling moet je rekening houden met de mogelijkheden van leerlingen. Voor de één leg je de hele schoolperiode de nadruk met name op verwerving, terwijl bij de ander ook ruimte ontstaat voor verfijning en verdieping. Ook het uitbreiden van de woordenschat en het leren reflecteren op het eigen taalgebruik horen bij dit

leergebied. Waar mogelijk leren leerlingen zich verhouden tot teksten, geven er betekenis aan en krijgen zicht op eigen voorkeuren.

3.2.2 Samenhang met andere leergebieden

Taalontwikkeling vindt niet alleen plaats in het leergebied Nederlands, maar ook binnen andere leergebieden, zoals kunst en cultuur, Nederlandse Gebarentaal en in het voortgezet speciaal onderwijs ook binnen praktijkvakken. Om tot begrip te komen en kennis en vaardigheden te verwerven, is een goede taalvaardigheid een voorwaarde. Het werkt ook andersom. Kennis, vaardigheden en houdingen opgedaan in het ene leergebied of praktijkvak, of meegenomen vanuit de ontwikkeling in de thuistaal, zetten leerlingen in bij hun verdere taalontwikkeling. Dit versterkt elkaar wederzijds. Alle leergebieden en praktijkvakken bieden daarmee een betekenisvolle en kennisrijke context voor het ontwikkelen van taal- en denkvaardigheden. Leerlingen leren omgaan met rijke teksten die aansluiten bij contexten zoals wonen, werken, vrije tijd en burgerschap. Door ook aandacht te besteden aan andere talen, taalvariëteiten en (sub)culturen, ontwikkelen leerlingen een open houding tegenover talige diversiteit.

3.2.3 Nederlands voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften

Binnen Nederlands en andere leergebieden is het nodig om rekening te houden met specifieke onderwijsbehoeften van leerlingen en de toegankelijkheid van het leergebied. Taal en communicatie zijn sterk met elkaar verbonden. Voor leerlingen met een visuele beperking geldt dat hun visuele ervaringen zorgen voor 'niet gevulde beelden'. Bij hen helpen de mondelinge taalvaardigheid en begrijpend luisteren bij het vormen van een beeld van de wereld. De lees- en schrijfcultuur maken ze zich soms eigen via braille. Door het gebruiken van ondersteunende communicatie zoals Nederlandse Gebarentaal (NGT) en Nederlands ondersteund met gebaren (NmG) of andere communicatievormen kunnen leerlingen met een auditieve en/of (communicatief) meervoudige beperking communiceren. Voor leerlingen met een meervoudige beperking is de ontwikkeling van communicatie en taal niet vanzelfsprekend. Zij kunnen baat hebben bij ondersteuning van beelden, concrete verwijzers en NmG. Sommige leerlingen met een meervoudige beperking kunnen lezen en schrijven, andere leerlingen leren dat beperkt of helemaal niet. Motorische uitdagingen kunnen ook vragen om individuele aanpassingen, hulpmiddelen en specifieke ondersteuning. Voor veel leerlingen met ernstige gedrags- of psychiatrische problemen zal er extra aandacht gaan naar communicatieve vaardigheden. Het gaat erom dat leerlingen op hun eigen manier leren om te durven spreken, gebaren, schrijven, of zich op een andere manier durven en kunnen uiten. Het doel is dat ze zich zo zelfstandig mogelijk kunnen redden in het onderwijs, de maatschappij, de arbeidsmarkt of dagbesteding.

4. Overzicht domeinen, subdomeinen en functionele kerndoelen Nederlands

Domein	Subdomein	Functioneel kerndoel
Overstijgend		1. Taal- en leesomgeving 2. Taal in de leergebieden en praktijkvakken
A Communicatie	Subdomein A1 Taalvaardigheid	3. Begrijpend luisteren, lezen en/of kijken 4. Doelgericht communiceren 5. Creatief taal gebruiken 6. Bronnen onderzoeken 7. Reflecteren op taalactiviteiten
	Subdomein A2 Interactie	8. Doelgericht gesprekken voeren 9. Gesprekken voeren om te leren
B Taal	Subdomein B1 Taal als systeem	10. Vorm en betekenis van taal 11. Schriftelijke taalverzorging
	Subdomein B2 Taal en individu & maatschappij	12. Talige identiteit
C Literatuur	Subdomein C1 Literatuur als systeem	13. Literaire teksten
	Subdomein C2 Literatuur en individu & maatschappij	14. Leesvoorkeur

Overstijgend

Kerdoel 1 - Taal- en leesomgeving

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De school zorgt voor een rijke taal- en leesomgeving voor alle leerlingen.	
Het gaat hierbij om: • in aanraking laten komen met authentieke, vakoverstijgende, thematische contexten; • in aanraking laten komen met teksten aansluitend bij de interesses of de actualiteit; • aanbieden van kennis en vaardigheden uit het leergebied Nederlands in onderlinge samenhang; • stimuleren van de leesmotivatie en de durf om te spreken en te schrijven; • ruimte bieden aan verschillende talen en taalvariëteiten van leerlingen.	
Te denken valt aan: • benutten van een thematafel met rijke teksten rond een actueel thema; • verdiepen van de betekenis van een verhaal door bij het boek ook de verfilming aan te bieden; • deelnemen aan leesbevorderingsactiviteiten binnen en buiten de school.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De school zorgt voor een rijke taal- en leesomgeving voor alle leerlingen.	
Het gaat hierbij om: • in aanraking laten komen met authentieke, vakoverstijgende, thematische contexten; • in aanraking laten komen met teksten aansluitend bij de interesses of de actualiteit; • aanbieden van kennis en vaardigheden uit het leergebied Nederlands in onderlinge samenhang; • stimuleren van de leesmotivatie en de durf om te spreken en te schrijven; • ruimte bieden aan verschillende talen en taalvariëteiten van leerlingen.	Het gaat hierbij om: • in aanraking laten komen met authentieke, vakoverstijgende, thematische contexten; • in aanraking laten komen met teksten aansluitend bij de interesses of de actualiteit; • aanbieden van kennis en vaardigheden uit het leergebied Nederlands in onderlinge samenhang; • stimuleren van de leesmotivatie en de durf om te spreken en te schrijven; • ruimte bieden aan verschillende talen en taalvariëteiten van leerlingen.
Te denken valt aan: • benutten van een thematafel met rijke teksten rond een thema dat aansluit bij de domeinen wonen, vrije tijd en burgerschap; • deelnemen aan leesbevorderingsactiviteiten binnen en buiten de school.	Te denken valt aan: • benutten van een thematafel met rijke teksten rond een thema dat aansluit bij de domeinen wonen, werken, vrije tijd en burgerschap; • deelnemen aan leesbevorderingsactiviteiten binnen en buiten de school;

	• uitnodigen van beroepsbeoefenaars in de klas.
--	---

Kerndoel 2 - Taal in de leergebieden en praktijkvakken

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De school stimuleert de taalontwikkeling van de leerling in de andere leergebieden.	
Het gaat hierbij om: • gelegenheid bieden tot taalproductie in alle leergebieden; • aanbieden van authentieke en uitdagende teksten die passen bij het leergebied; • aanbieden van activiteiten in betekenisvolle contexten.	
Te denken valt aan: • het voorlezen van verhalen waarin allerlei rekenraadsels zijn verwerkt; • voeren van een groepsgesprek over een gebeurtenis in een bekeken voorstelling; • voor langere tijd werken aan een breed thema, met teksten in allerlei verschijningsvormen.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De school stimuleert de taalontwikkeling van de leerling in de andere leergebieden en praktijkvakken.	Doelzin: De school stimuleert de taalontwikkeling van de leerling in de andere leergebieden en praktijkvakken.
Het gaat hierbij om: • gelegenheid bieden tot taalproductie in alle leergebieden en praktijkvakken; • aanbieden van authentieke en uitdagende teksten die passen bij het leergebied of praktijkvak; • aanbieden van activiteiten in betekenisvolle contexten.	Het gaat hierbij om: • gelegenheid bieden tot taalproductie in alle leergebieden en praktijkvakken; • aanbieden van authentieke en uitdagende teksten die passen bij het leergebied of praktijkvak; • aanbieden van activiteiten in betekenisvolle contexten, waarin vakspecifieke taalvaardigheden en school- en vaktaal verworven kunnen worden; • stimuleren van het inzetten van kennis over taal, teksten, tekststructuur en taalverzorging bij talige activiteiten in het leergebied of praktijkvak.
Te denken valt aan: • maken van een gerecht uit een kookboek; • voeren van een groepsgesprek over een stage ervaring; • voor langere tijd werken aan een breed thema, met teksten in allerlei verschijningsvormen.	Te denken valt aan: • maken van een mindmap over vaktaal bij een praktijkvak; • voeren van een groepsgesprek over een stage ervaring; • voor langere tijd werken aan een breed thema, met teksten in allerlei verschijningsvormen.

Domein A - Communicatie

Kerdoel 3 - Begrijpend luisteren, lezen en/of kijken

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De leerling verkent beluisterde, gelezen en/of bekeken teksten.	
Het gaat hierbij om: • actief kijken en/of luisteren naar of lezen van teksten, eventueel met inzet van ondersteunende communicatie; • inzetten en vergroten van woordenschat en kennis van alledaagse onderwerpen; • reageren op en waarderen van teksten.	
Te denken valt aan: • met concrete verwijzers vertellen waar een (voor)gelezen of verteld verhaal over ging; • afleiden van woorden uit de context; • verdiepen van kennis over een onderwerp door verschillende teksten over dit onderwerp te lezen, beluisteren of bekijken.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De leerling verkent beluisterde, gelezen en/of bekeken teksten.	Doelzin: De leerling toont begrip van beluisterde, gelezen en/of bekeken teksten.
Het gaat hierbij om: • actief kijken en/of luisteren naar of lezen van teksten, eventueel met inzet van ondersteunende communicatie; • inzetten en vergroten van woordenschat en kennis van alledaagse onderwerpen; • reageren op en waarderen van teksten.	Het gaat hierbij om: • actief kijken en/of luisteren naar of lezen van zakelijke en literaire teksten, eventueel met inzet van ondersteunende communicatie; • inzetten en vergroten van woordenschat en kennis over alledaagse en werkgerelateerde teksten en taal; • herkennen van perspectieven, publiek, context en communicatief doel: informeren, amuseren, instrueren of overtuigen; • reageren op, evalueren van en reflecteren op de waarde en inhoud van teksten; • bepalen van de aanpak en het flexibel toepassen van begripsverhogende strategieën.
Te denken valt aan: • pictogrammen, passend bij een bekeken of beluisterde instructie, in de juiste volgorde leggen; • het volgen van een stappenplan bij een praktijkvak; • herkennen van belangrijke woorden in een tekst;	Te denken valt aan: • tonen van begrip door het maken van aantekeningen passend bij het luisterdoel tijdens het luisteren naar een podcast; • het volgen van een stappenplan bij een praktijkvak;

• verdiepen van kennis over een onderwerp door verschillende teksten over dit onderwerp te lezen, beluisteren of bekijken.	• structureren en ordenen van informatie over een onderwerp op basis van een tekst; • bespreken van de inhoudelijke verwachtingen bij het aanklikken van een hyperlink in een tekst.
--	---

Kerdoel 4 - Doelgericht communiceren

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De leerling communiceert afgestemd op doel, publiek en context.	
Het gaat hierbij om: • formuleren van gesproken, geschreven en/of multimediale teksten, eventueel met inzet van ondersteunende communicatie en passend bij het communicatieve doel, een bekend publiek en herkenbare alledaagse contexten; • schrijven met een leesbaar handschrift of typeschrift en/of verstaanbaar spreken; • bepalen en evalueren van een spreek- en/of schrijfaanpak.	
Te denken valt aan: • maken van een tekst in de vorm van symbolen voor een bekende; • uitleggen van een spelletje aan een ander; • spelen van een rollenspel, waarbij je je uitdrukt in mondelinge taal, gebaren en/of andere uitingsvormen.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De leerling communiceert afgestemd op doel, publiek en context.	
Het gaat hierbij om: • formuleren van gesproken, geschreven en/of multimediale teksten, eventueel met inzet van ondersteunende communicatie en passend bij het communicatieve doel, een bekend publiek en herkenbare alledaagse contexten; • schrijven met een leesbaar handschrift of typeschrift en/of verstaanbaar spreken; • bepalen en evalueren van een spreek- en/of schrijfaanpak.	
Het gaat hierbij om: • formuleren van gesproken, geschreven en/of multimediale teksten, eventueel met inzet van ondersteunende communicatie en passend bij het communicatieve doel, een bekend publiek, en herkenbare alledaagse of werkgerelateerde contexten; • zowel inzetten van als kennis vergroten over verteltechnieken, tekstkenmerken en -structuren, woordkeus, zinsbouw, taal- en schriftconventies, taalverzorging en tekstopmaak; • schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift of typeschrift, en/of verstaanbaar spreken; • bepalen en evalueren van een spreek- en/of schrijfaanpak.	
Te denken valt aan: • maken van een tekst in de vorm van pictogrammen voor een bekende; • opstellen van een e-mail om iemand te bedanken; • voorbereiden van inhoud, doel en uitvoering van een eigen voordracht bij een bijzondere gelegenheid; • maken van een portfolio op basis van je ontwikkeling.	
Te denken valt aan: • maken van een instructie voor een bekend publiek; • invullen van formulieren en werkbriefjes; • houden van een kort betoog over een alledaags of werkgerelateerd onderwerp om je mening over te brengen;	

	• beschrijven in een portfolio hoe je jezelf verder wilt ontwikkelen.
--	---

Kerdoel 5 - Creatief taal gebruiken

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De leerling gebruikt taal op een creatieve manier.	
Het gaat hierbij om: • uitdrukking geven aan gedachten, ervaringen, gevoelens en fantasieën; • experimenteren met klanken, woorden, zinnen, literaire genres en visuele vormen; • verkennen van verschillende creatieve manieren van spreken, schrijven, of op een andere manier uitdrukken; • aandacht geven aan talige creaties van anderen.	
Te denken valt aan: • vrij spreken of gebaren in een gedicht over een eigen ervaring; • eigen gevoelens uiten en delen met anderen, waarin taal gecombineerd wordt met beeld, geluid, klank of beweging.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De leerling gebruikt taal op een creatieve manier.	Doelzin: De leerling gebruikt taal op een creatieve manier.
Het gaat hierbij om: • uitdrukking geven aan gedachten, ervaringen, gevoelens en fantasieën; • experimenteren met klanken, woorden, zinnen, literaire genres en visuele vormen; • verkennen van verschillende creatieve manieren van spreken, schrijven, of op een andere manier uitdrukken; • aandacht geven aan talige creaties van anderen.	Het gaat hierbij om: • uitdrukking geven aan ideeën, gedachten, ervaringen, gevoelens en fantasieën; • experimenteren met klanken, woorden, zinnen, literaire genres, taalregels, taalconventies en visuele vormen; • verkennen van verschillende creatieve manieren van spreken, schrijven of op een andere manier uitdrukken; • aandacht geven aan talige creaties van anderen; • verwoorden van eigen keuzes met betrekking tot inhoud en vorm.
Te denken valt aan: • maken van een verhaal met behulp van concrete verwijzers over een zelfgekozen onderwerp; • vertellen van een grap aan een ander, op verschillende manieren.	Te denken valt aan: • maken van een rap over gevoelens of ervaringen; • creatief verwerken van een taaluiting in de thuistaal op een poster; • vertellen van een grap aan een ander, op verschillende manieren.

Kerdoel 6 - Bronnen onderzoeken

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De leerling onderzoekt verschillende bronnen.	
Het gaat hierbij om: • onderscheiden van realiteit en fictie; • herkennen van foutieve informatie; • beoordelen en selecteren van informatie uit een aangereikte bron op bruikbaarheid.	
Te denken valt aan: • beoordelen van informatie op waarheid, bijvoorbeeld uit (prenten)boeken, illustraties en filmpjes passend bij een thema.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De leerling onderzoekt verschillende bronnen.	Doelzin: De leerling onderzoekt verschillende bronnen.
Het gaat hierbij om: • onderscheiden van realiteit en fictie; • herkennen van foutieve informatie; • beoordelen en selecteren van informatie uit een aangereikte bron op bruikbaarheid.	Het gaat hierbij om: • inschatten van betrouwbaarheid op basis van duidelijk aanwezige kenmerken van de bron: maker, communicatief doel en actualiteit; • toekennen van waarde aan de inhoud van de bron en onderscheiden hoofd- en bijzaken, feiten en meningen; • vergelijken van soorten aangereikte bronnen in allerlei verschijningsvormen op basis van bruikbaarheid en inhoud.
Te denken valt aan: • geven van een mening naar aanleiding van een bekeken programma.	Te denken valt aan: • geven van een mening en/of trekken van een conclusie op basis van voldoende betrouwbare informatie.

Kerdoel 7 - Reflecteren op taalactiviteiten

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De leerling reflecteert op de uitvoering van een taalactiviteit.	
Het gaat hierbij om: • verwoorden van gedachten en waarnemingen bij de uitvoering van een taalactiviteit; • evalueren van het product van de taalactiviteit; • reflecteren op gekozen aanpak in relatie tot het proces en product; • geven, ontvangen en verwerken van feedback.	
Te denken valt aan: • ontvangen van reacties van anderen op een product; • reflecteren op de samenwerking met een ander.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De leerling reflecteert op de uitvoering van een taalactiviteit.	Doelzin: De leerling reflecteert op de uitvoering van een taalactiviteit.
Het gaat hierbij om: • verwoorden van gedachten en waarnemingen bij de uitvoering van een taalactiviteit; • evalueren van het product van de taalactiviteit; • reflecteren op gekozen aanpak in relatie tot het proces en product; • geven, ontvangen en verwerken van feedback; • formuleren van leerdoelen voor taalactiviteiten op basis van evaluatie en reflectie.	Het gaat hierbij om: • verwoorden van gedachten en waarnemingen bij de uitvoering van een taalactiviteit; • evalueren van het product van de taalactiviteit; • reflecteren op en bijstellen van de gekozen aanpak in relatie tot het proces en product; • geven, ontvangen en verwerken van feedback; • formuleren van leerdoelen voor taalactiviteiten op basis van evaluatie en reflectie.
Te denken valt aan: • ontvangen van reacties van anderen op een product; • reflecteren in het portfolio op de samenwerking met een ander; • formuleren van nieuwe leerdoelen met behulp van ondersteunende pictogrammen.	Te denken valt aan: • evalueren van de gekozen aanpak na het maken van een tekst; • verwerken van reacties van anderen op een product; • reflecteren in het portfolio op de samenwerking met een ander; • formuleren van nieuwe leerdoelen na het wel of niet behalen van een vorig leerdoel.

Kerdoel 8 - Doelgericht gesprekken voeren

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De leerling voert gesprekken afgestemd op doel, gesprekspartner en context.	
Het gaat hierbij om: • begrijpen en inzetten van communicatievormen en communicatiemiddelen; • afstemmen op communicatief doel: informeren, amuseren, instrueren of overtuigen in een herkenbare alledaagse context; • afstemmen op gesprekspartner; • afstemmen op context: talig repertoire, toon, intonatie, volume en non-verbale communicatie; • constructief laten verlopen van on- en offline gesprekken.	
Te denken valt aan: • beurt leren nemen en afstaan in een kringgesprek; • deelnemen aan een vertelkring; • uitwisselen van leeservaringen rondom gelezen of beluisterde boeken; • voeren van een eenvoudig gesprek met een bekende.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De leerling voert gesprekken afgestemd op doel, gesprekspartner en context.	
Het gaat hierbij om: • begrijpen en inzetten van communicatievormen en communicatiemiddelen; • afstemmen op communicatief doel: informeren, amuseren, instrueren of overtuigen in een herkenbare alledaagse context; • afstemmen op gesprekspartner; • afstemmen op context: talig repertoire, toon, intonatie, volume en non-verbale communicatie; • constructief laten verlopen van on- en offline gesprekken.	Het gaat hierbij om: • begrijpen en inzetten van communicatievormen en communicatiemiddelen; • afstemmen op communicatief doel: informeren, amuseren, instrueren of overtuigen, in een herkenbare alledaagse en/of werkgerelateerde context; • afstemmen op gesprekspartner; • afstemmen op context: talig repertoire, toon, intonatie, volume en non-verbale communicatie; • constructief laten verlopen van on- en offline gesprekken.
Te denken valt aan: • beurt leren nemen en afstaan in een kringgesprek; • uitwisselen van leeservaringen rondom gelezen of beluisterde boeken; • begrijpelijk uitdrukken van je (on)tevredenheid in een gesprek met een bekende.	Te denken valt aan: • doorvragen tijdens een interview met een bekende; • ervaringen uitwisselen in een formeel gesprek met de stagebegeleider; • maken van afspraken over vorm en inhoud bij een gezamenlijk werkstuk.

Kerdoel 9 - Gesprekken voeren om te leren

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De leerling voert gesprekken om tot kennisopbouw, begrip of een aanpak te komen.	
Het gaat hierbij om: • constructief laten verlopen van gesprekken met behulp van eenvoudige gespreksconventies; • verwoorden van opgedane kennis, ideeën, gedachten, denkprocessen en aanpakken; • verkennen en uitdiepen van een concept, verschijnsel of aanpak.	
Te denken valt aan: • samen terugkijken en vooruitkijken op wat er wordt geleerd; • gezamenlijk bepalen van klassenregels; • bedenken van oplossingen voor een probleem uit het dagelijks leven.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De leerling voert gesprekken om tot kennisopbouw, begrip of een aanpak te komen.	Doelzin: De leerling voert gesprekken om tot kennisopbouw, begrip of een aanpak te komen.
Het gaat hierbij om: • constructief laten verlopen van gesprekken met behulp van eenvoudige gespreksconventies; • verwoorden van opgedane kennis, ideeën, gedachten, denkprocessen en aanpakken; • verkennen en uitdiepen van een concept, verschijnsel of aanpak.	Het gaat hierbij om: • constructief laten verlopen van gesprekken met behulp van gespreksconventies; • verwoorden van gedachten, inzichten en kennis over concepten, verschijnselen en aanpakken; • vragen om en antwoorden op verzoek om toelichting, verklaring of verificatie; • beargumenteren en samenvatten van standpunten, opgedane kennis, beslissingen of gekozen aanpak.
Te denken valt aan: • samen terugkijken en vooruitkijken op wat er wordt geleerd; • gezamenlijk bepalen van klassenregels; • bedenken van oplossingen voor een probleem bij een praktijkvak of uit het dagelijks leven.	Te denken valt aan: • verzinnen van het vervolg van een gezamenlijk gelezen verhaal; • gezamenlijk bepalen van klassenregels; • bedenken van oplossingen voor een probleem bij een praktijkvak of uit het dagelijks leven.

Domein B - Taal

Kerdoel 10 - Vorm en betekenis van taal

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De leerling verkent de relatie tussen vorm en betekenis van taal.	
Het gaat hierbij om: • verkennen van basale relaties tussen klankvormen en hun betekenis; • verkennen van basale relaties tussen woordvorming en hun betekenissen; • verkennen van woordvolgorde en eenvoudige zinsopbouw; • opmerken van effecten van keuzes in taalgebruik.	
Te denken valt aan: • samen denken en praten over het verschil tussen rauw en rouw, wij en wei: je schrijft het anders (vorm) en het betekent ook iets anders (betekenis).	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De leerling verkent de relatie tussen vorm en betekenis van taal.	Doelzin: De leerling benoemt de relatie tussen vorm en betekenis van taal.
Het gaat hierbij om: • verkennen van basale relaties tussen klankvormen en hun betekenis; • verkennen van basale relaties tussen woordvorming en hun betekenissen; • verkennen van woordvolgorde en eenvoudige zinsopbouw; • opmerken van effecten van keuzes in taalgebruik.	Het gaat hierbij om: • benoemen van relaties tussen klankvormen en hun betekenis; • benoemen van relaties tussen woordvorming en hun betekenissen; • benoemen van woordvolgorde en eenvoudige zinsopbouw rondom een werkwoord, waarbij elk zinsdeel en elke woordsoort een stukje informatie toevoegt aan de zin; • opmerken van effecten van keuzes in taalgebruik.
Te denken valt aan: • samen denken en praten over het verschil tussen rauw en rouw, wij en wei: je schrijft het anders (vorm) en het betekent ook iets anders (betekenis).	Te denken valt aan: • samen denken en praten over de reden waarom woorden als pollepel, kerstomaatje en minister voor uitspraak- en betekenisproblemen kunnen zorgen; • samen onderzoeken wat voor effect het heeft als je alle bijvoeglijke naamwoorden zou weglaten uit een instructieve tekst; • vergelijken van advertenties vanuit de vraag welke advertentie het meest effect zal hebben, op basis van gemaakte keuzes in opbouw en taalgebruik.

Kerdoel 11 - Schriftelijke taalverzorging

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De leerling verzorgt het schriftelijk taalgebruik.	
Het gaat hierbij om: • correct spellen van frequent gebruikte woorden; • formuleren van begrijpelijke zinnen, waarbij basale interpunctie correct wordt toegepast; • inzetten van passende hulpmiddelen en bronnen om regels en procedures correct toe te passen.	
Te denken valt aan: • correct leren spellen van frequent gebruikte verkleinwoorden; • gebruiken van spraakmodules, spelling- of grammaticacorrectie op de computer, of het gebruiken van bronnen zoals woordenboeken of een beeld- en gebarenwoordenboek.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De leerling verzorgt het schriftelijk taalgebruik.	Doelzin: De leerling verzorgt het schriftelijk taalgebruik.
Het gaat hierbij om: • correct spellen van frequent gebruikte woorden; • formuleren van begrijpelijke zinnen, waarbij basale interpunctie correct wordt toegepast; • inzetten van passende hulpmiddelen en bronnen om regels en procedures correct toe te passen.	Het gaat hierbij om: • correct spellen van frequent gebruikte woorden en vaktaal; • formuleren van zinnen, waarbij interpunctie correct wordt toegepast; • tonen van spellinggeweten en spellingbewustzijn; • inzetten van passende hulpmiddelen en bronnen om regels en procedures correct toe te passen.
Te denken valt aan: • correct leren spellen van frequent gebruikte verkleinwoorden; • gebruiken van spraakmodules, spelling- of grammaticacorrectie op de computer, of het gebruiken van bronnen zoals woordenboeken of een beeld- en gebarenwoordenboek.	Te denken valt aan: • effect van de komma op de betekenis van een zin ("Wij staan achter, Oranje"); • gebruiken van spelling- of grammaticacorrectie op de computer, of het gebruiken van bronnen zoals woordenboeken of een beeld- en gebarenwoordenboek.

Kerdoel 12 - Talige identiteit

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De leerling verkent hoe je met taal uiting geeft aan identiteit.	
Het gaat hierbij om: • verkennen van talig repertoire in de volle breedte: talen en taalvariëteiten, gebaren, lichaamstaal; • experimenteren met je talige repertoire, om je bewust te worden van het effect op anderen; • herkennen van rolmodellen die invloed hebben op het bewust inzetten van taal; • waarderen van het eigen talige repertoire.	
Te denken valt aan: • (na)zingen of (mee)neuriën van verjaardagsliedjes in verschillende (eigen) talen en/of taalvariëteiten; • een gesprek voeren over de verschillende manieren om met elkaar te communiceren.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De leerling verkent hoe je met taal uiting geeft aan identiteit.	
Het gaat hierbij om: • verkennen van talig repertoire in de volle breedte: talen en taalvariëteiten, gebaren, lichaamstaal; • experimenteren met je talige repertoire, om je bewust te worden van het effect op anderen; • herkennen van rolmodellen die invloed hebben op het bewust inzetten van taal; • waarderen van het eigen talige repertoire.	
Te denken valt aan: • luisteren naar een korte monoloog in straattaal, waarna een gesprek ontstaat over het verschil tussen taal op school, thuis, op straat en in boeken; • samen een zin bekijken in meerdere verschillende talen en taalvariëteiten, waarna de verschillen en de overeenkomsten worden bekeken en besproken.	
Doelzin: De leerling verkent hoe je met taal uiting geeft aan identiteit.	
Het gaat hierbij om: • verkennen van talig repertoire in de volle breedte: talen en taalvariëteiten, gebaren, lichaamstaal; • experimenteren met je talige repertoire, om je bewust te worden van het effect op anderen; • herkennen van rolmodellen die invloed hebben op het bewust inzetten van taal; • reflecteren op hoe je overkomt op anderen, op basis van keuzes in je talige repertoire.	
Te denken valt aan: • maken van een taalpaspoort; • verkennen op hoeveel manieren je kunt zeggen dat je naar het toilet moet en reflecteren op wanneer welk taalgebruik gepast is; • luisteren naar, of lezen van een korte monoloog in straattaal, waarna een gesprek ontstaat over het verschil tussen taal op school, thuis, op straat en in boeken.	

Domein C – Literatuur

Kerdoel 13 - Literaire teksten

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De leerling verkent literaire teksten.	
Het gaat hierbij om: • verkennen van poëzie, proza en drama; • identificeren van verschillende personages als hoofd- en bijfiguren; • interactief voorlezen en lezen van verhalen en voor de doelgroep geschreven boeken; • ervaren van de sociaal-emotionele functie van literatuur: meedenken en meeleven met personages; • vergelijken van de literaire werkelijkheid met de eigen leef- en belevingswereld.	
Te denken valt aan: • bespreken van de betekenis van een eenvoudig gedicht; • voorspellen wat er gaat gebeuren in een verhaal en vertellen wat je zelf zou doen; • ontdekken hoe andere mensen zich voelen die zich in eenzelfde situatie bevinden als jij.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De leerling verkent literaire teksten.	Doelzin: De leerling toont inzicht in literaire teksten.
Het gaat hierbij om: • verkennen van poëzie, proza en drama; • identificeren van verschillende personages als hoofd- en bijfiguren; • interactief voorlezen en lezen van verhalen en voor de doelgroep geschreven boeken; • ervaren van de sociaal-emotionele functie van literatuur: meedenken en meeleven met personages; • vergelijken van de literaire werkelijkheid met de eigen leef- en belevingswereld.	Het gaat hierbij om: • vertrouwd raken met poëzie, proza en drama; • beschrijven waar, wanneer en onder welke omstandigheden een verhaal zich afspeelt; • onderscheiden van verschillende personages als hoofd- en bijfiguren, helpers en tegenspelers; • beschrijven hoe personages voelen, denken en handelen; • benoemen van verhaallijnen en verbanden binnen het verhaal.
Te denken valt aan: • bespreken van de betekenis van een eenvoudig gedicht; • voeren van een groepsgesprek over de belevenissen van een hoofdpersoon; • ontdekken hoe andere mensen zich voelen die zich in eenzelfde situatie bevinden als jij.	Te denken valt aan: • beschrijven van het plot van een verhaal: het probleem waarin het hoofdpersonage verweekeld raakt en hoe het probleem wordt opgelost; • samen bespreken van rollen van personages in een theaterleestekst; • gezamenlijk maken van een tijdlijn van een voorgelezen boek; • ontdekken hoe andere mensen zich voelen die zich in eenzelfde situatie bevinden als jij.

Kerdoel 14 - Leesvoorkeur

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
Doelzin: De leerling ontwikkelt een leesvoorkeur op basis van eerdere lees-, luister- en/of kijkervaringen.	
Het gaat hierbij om: - kennismaken met rijke en gevarieerde literatuur van verschillende genres en schrijvers; - praten over persoonlijke lees-, luister- en/of kijkervaringen; - uitleg van persoonlijke voorkeuren en keuzes op basis van je leesvaardigheid en interesse; - aangaan van nieuwe leesuitdagingen en verbreden van je leesvoorkeur.	
Te denken valt aan: - voeren van leesgesprekken en gesprekken ter ondersteuning van de selectie van nieuwe teksten; - naspelen van een verhaal uit een voorgelezen prentenboek bij een verteltafel.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
Doelzin: De leerling ontwikkelt een leesvoorkeur op basis van eerdere lees-, luister- en/of kijkervaringen.	Doelzin: De leerling kiest nieuwe teksten op basis van eerdere lees-, luister- en/of kijkervaringen.
Het gaat hierbij om: - kennismaken met rijke en gevarieerde literatuur van verschillende genres en schrijvers; - praten over persoonlijke lees-, luister- en/of kijkervaringen; - uitleg van persoonlijke voorkeuren en keuzes op basis van je leesvaardigheid en interesse; - aangaan van nieuwe leesuitdagingen en verbreden van je leesvoorkeur.	Het gaat hierbij om: - zoeken en kiezen van teksten en films op basis van je voorkeur; - kennismaken met rijke en gevarieerde literatuur, van verschillende genres en schrijvers; - evalueren van persoonlijke lees-, luister- en/of kijkervaringen; - verwoorden van persoonlijke voorkeuren en keuzes op basis van tekstgenres en -kenmerken, je leesvaardigheid en interesse; - aangaan van nieuwe leesuitdagingen en verbreden van je leesvoorkeur.
Te denken valt aan: - voeren van leesgesprekken en gesprekken ter ondersteuning van de selectie van nieuwe teksten; - maken van een boekendoos naar aanleiding van een gelezen of beluisterd boek.	Te denken valt aan: - voeren van leesgesprekken en gesprekken ter ondersteuning van de selectie van nieuwe teksten; - maken van een boekendoos naar aanleiding van een gelezen of beluisterd boek. - vertellen over een tekst, boek of film.

Conceptbegrippenlijst Nederlands

Begrip	Definitie
Auditieve beperking	Mensen met een auditieve beperking zijn doof of slechthorend.
Bron	Een tekst waar informatie uitgehaald wordt.
Burgerschap	Het vermogen tot politieke en maatschappelijke participatie: de kennis, vaardigheden en het zelfvertrouwen om in de eigen omgeving en de Nederlandse samenleving te kunnen participeren en de inrichting van de samenleving te kunnen beïnvloeden.
Communicatie	De (online) mondelinge, schriftelijke en multimodale uitwisseling van boodschappen die bewust en/of onbewust, verbaal en/of non-verbaal worden overgebracht, ontvangen en geïnterpreteerd. Dit kan eventueel met inzet van alternatieve communicatievormen en communicatiemiddelen voor mensen die niet of moeilijk spreken (<i>zie ondersteunende communicatie</i>).
Communicatievorm	Elke afzonderlijke wijze van communiceren.
Communicatief doel	Dat wat je beoogt te bereiken door middel van communicatie.
Cultuur	Alles wat mensen denken, doen en maken en de betekenis die mensen vanuit hun individuele en het collectieve geheugen daaraan geven. Cultuur is een dynamisch geheel aan gebruiken en uitdrukkingsvormen. Neem als voorbeeld de dovencultuur.
Digitale geletterdheid	Het vermogen om te gaan met ICT, digitale media en andere technologieën om toegang te krijgen tot informatie en actief deel te nemen aan communicatie in de hedendaagse en toekomstige (kennis)maatschappij.
Doelgerichte communicatie	Wanneer de communicatie (<i>zie communicatie</i>) is afgestemd op doel, publiek en context.
Fictie	Alle tekstvormen waarin eventueel met behulp van verteltechnieken een werkelijkheid verbeeld wordt, middels audiovisuele en/of talige media. Denk bijvoorbeeld aan diverse vormen van literatuur, films, tv-series en narratieve games.
Geletterdheid	Het vermogen om geschreven taal te begrijpen, te evalueren en doelgericht te gebruiken, in het persoonlijke leven en in een functionele, maatschappelijke context.

Genre	De wijze waarop een tekst via inhoud, vorm en stijl georganiseerd is, om in een bepaalde context een communicatief doel te bereiken.
Interactie	Uitwisseling van informatie tussen twee of meer personen.
Literatuur	Literatuur is een onderdeel van fictie. Het gaat hierbij om teksten die de werkelijkheid verbeelden met taal als voornaamste medium, al dan niet op schrift, waarbij literaire middelen zijn ingezet. Vanouds worden drie literaire hoofdvormen onderscheiden: epiek (verhalen), lyriek (gedichten en liedjes) en dramatiek (toneel).
Meervoudige beperking	Mensen die naast een ernstige verstandelijke beperking, ook lichamelijke beperkingen hebben.
Multimediaal	Een boodschap zowel talig als op visuele en/of auditieve wijze overbrengen.
Ondersteunende communicatie	De inzet van alternatieve communicatievormen en communicatiemiddelen voor mensen die niet of moeilijk spreken. Vormen van ondersteunende communicatie (OC) zijn bijvoorbeeld: gebaren, concrete verwijzers (verwijzende voorwerpen), lichaamstaal, pictogrammen, geschreven woorden of letters. Denk ook aan OC-hulpmiddelen als spraakcomputers en communicatieboeken.
Productieve taalvaardigheid	Het betreft hier de vaardigheden spreken en schrijven.
Receptieve taalvaardigheid	Het betreft hier de vaardigheden luisteren en lezen.
Rijke tekst	Authentieke, inhoudelijk uitdagende tekst over een levensecht thema dat aansluit bij de belevingswereld en relevant is voor kennisoverdracht, met een duidelijke structuur en gevarieerd taalgebruik.
Spellingbewustzijn	Het vermogen om te reflecteren over de eigen spelling, spellingvaardigheid en spellingprocessen.
Spellinggeweten	De wil om correct te spellen.
Taalconventies	Verzameling van regels en procedures waaraan een taalgebruiker zich dient te houden.
Taalvariatie	Situatie waarin meerdere taalvariëteiten in een omgeving een rol spelen.
Taalvariëteit	Een variant op een erkende taal die door een groep mensen gesproken en/of geschreven wordt, zoals streektaalen, regionale talen, dialecten, straattaal en jongerentaal. Elke taalvariëteit wordt gesproken door een specifieke groep in de samenleving en heeft een aantal opvallende eigen kenmerken, zoals eigen uitspraak, eigen woorden en/of grammaticaregels.
Talig repertoire	De talen, taalvariëteiten of woorden en uitdrukkingen uit de talen/ taalvariëteiten die een persoon passief en/of actief beheerst.

Tekst	Elke vorm van mondelinge, schriftelijke, digitale en multimodale communicatie, waarmee ideeën, ervaringen, gedachten, gevoelens, meningen en informatie door middel van taal worden weergegeven.
Visuele beperking	Mensen met een visuele beperking zijn blind of slechtziend.
Zeer moeilijk lerend	Als je zeer moeilijk lerend bent, dan ontwikkel je je langzamer en moeizamer dan anderen. Hierdoor ontstaat een achterstand in de ontwikkeling.
Zintuiglijke mogelijkheden	Het kan zijn dat sommige zintuigen niet of minder goed werken. Meestal gaat het om een visuele of auditieve beperking. Wanneer je niet van alle zintuigen gebruik kunt maken, is het nodig om te kijken naar welke zintuigen wel ingezet kunnen worden.

Functionele kerndoelen Nederlands (concept)

Toelichtingsdocument

Maart 2024

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2024 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Deze functionele kerndoelen zijn tot stand gekomen door:

Expertgroep (v)so Nederlands

Auteurs:

Stephanie Kastelein, Eveline Otter, José Lodeweges, Jantien Dhont

Programmateam en redactie:

Bernard Teunis, Esmee Roossien

Met dank aan:

Iris Verbruggen

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
1.1 Uitdagingen actualisatie	5
1.1.1 Inleiding en achtergrond	5
1.1.2 Plaats van functionele kerndoelen in het onderwijs	5
1.1.3 Drie sets functionele kerndoelen	8
1.1.4 Wanneer komen de functionele kerndoelen in de klas?	8
1.1.5 Implementatie	9
1.2 Specifieke uitdagingen	9
1.2.1 Beweging naar inclusiever onderwijs	9
1.2.2 Focus op redzaamheid en praktische bruikbaarheid	10
1.2.3 Functies van Nederlands	10
1.2.4 Betere aansluiting en eenheid in de sets kerndoelen	11
1.3 Opdracht aan SLO	11
1.3.1 Omschrijving van de opdracht	12
1.4 Aanpak van de actualisatie	13
1.4.1 Samenstelling expertgroepen (v)so	13
1.4.2 Werkwijze expertgroepen (v)so	13
1.4.3 Monitorteam, expertpoule en programmteam	14
2. Inhoudelijke toelichting	16
2.1 De karakteristiek	16
2.1.1 Doeldomeinen	17
2.1.2 Interne samenhang van het leergebied	18
2.1.3 Externe samenhang van het leergebied	18
2.1.4 Het leergebied voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften	18
2.2 Het raamwerk	19
2.2.1 Keuzes in het raamwerk leergebied Nederlands	19
2.2.2 Ontwerpruimte	25
2.2.3 Verticale samenhang en differentiatie	25
2.2.4 Afstemming met andere leergebieden	26
2.3 De set functionele kerndoelen	27
2.3.1 Uitwerking voor Nederlands	29
2.3.2 Verbindende vaardigheden	33
2.3.3 Samenhang	34
2.3.4 Diversiteit	35
2.3.5 Inclusiviteit	36
2.3.6 Loopbaanontwikkeling en -begeleiding	36
3. Slotopmerkingen en adviezen	38

3.1	Impuls voor het taalonderwijs	38
3.2	Fase van beproeven	40
3.3	De vertaling naar het onderwijsaanbod	40
4.	Referenties	41
5.	Bijlage	43
	Samenstelling expertgroep (v)so Nederlands	43

1. Inleiding

1.1 Uitdagingen actualisatie

1.1.1 Inleiding en achtergrond

Het ministerie van OCW heeft SLO op 29 april 2022 de opdracht gegeven om samen met het onderwijsveld nieuwe kerndoelen te ontwikkelen voor de leergebieden Nederlands, rekenen en wiskunde, digitale geletterdheid en burgerschap voor het primair onderwijs, onderbouw voortgezet onderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs (hierna: po, onderbouw vo en (v)so).

Bij het ontwikkelen van kerndoelen is er speciale aandacht voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. Hierin heeft SLO twee trajecten met verschillende werkwijzen onderscheiden.

- inclusieve kerndoelen in po, onderbouw vo en (v)so voor leerlingen met uitstroomprofiel vervolgonderwijs;
- functionele kerndoelen voor leerlingen die zeer moeilijk leren en leerlingen met een meervoudige beperking (zml/mb), en voor leerlingen die uitstromen naar dagbesteding of arbeidsmarkt. Functionele kerndoelen zijn praktijkgericht en gericht op relevantie voor werk/dagbesteding en een passende plek in de maatschappij.

In dit toelichtingsdocument wordt de totstandkoming en verantwoording van de functionele kerndoelen Nederlands (concept) beschreven.

De functionele kerndoelen (concept) zijn door SLO-curriculumexperts ontwikkeld. Een expertgroep (v)so, bestaande uit leraren en experts uit het (v)so, heeft kritisch meegekeken en feedback gegeven. De huidige kerndoelen Nederlands voor so zml/mg (2010) en vso dagbesteding en arbeidsmarkt (2014) en de conceptkerndoelen Nederlands voor po, onderbouw vo en (v)so (2023) zijn hierbij als vertrekpunt gebruikt.

1.1.2 Plaats van functionele kerndoelen in het onderwijs

Functionele kerndoelen gelden als de wettelijke opdracht in de Wet op de expertisecentra (WEC) voor elke school in het (v)so. De functionele kerndoelen (concept) zijn daarom ontwikkeld met vooraf vastgestelde criteria, zodat ze meer richtinggevend zijn voor curriculum- en onderwijsontwikkeling op school. Deze criteria zijn vastgelegd in de werkopdracht aan SLO.

De functionele kerndoelen (concept) zijn vervolgens op drie niveaus beschreven:

- zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt (zml/mb)
Het gaat om de leerlingen in de leeftijd 4 tot en met 12 jaar (uitloop naar 14 jaar mogelijk) die veelal onderwijs krijgen in het so.
- uitstroom dagbesteding
Het gaat om leerlingen in de leeftijd 12 tot en met 20 jaar die veelal onderwijs krijgen in het vso.
- uitstroom arbeidsmarkt
Het gaat om leerlingen in de leeftijd 12 tot en met 20 jaar die veelal onderwijs krijgen in het vso.

Gezien de brede populatie en het variërende leerpotentieel van leerlingen in het so en vso geldt het principe van 'pas toe of leg uit'. In tegenstelling tot de kerndoelen po, onderbouw vo en (v)so (uitstroom vervolgonderwijs), die als minimale basis gelden, zijn de functionele kerndoelen streefdoelen voor alle leerlingen. In de praktijk zal daarom sprake zijn van een beredeneerd aanbod met passende doelstelling op het niveau van de leerling.

Redenen voor het actualiseren van de huidige kerndoelen

De huidige kerndoelen so zml/mg zijn sinds 2010 van kracht en de huidige kerndoelen vso dagbesteding en arbeidsmarkt zijn dat sinds 2014. Deze kerndoelen zijn later ontwikkeld dan de kerndoelen voor po en onderbouw vo (2006).

Eén van de geconstateerde problemen bij deze kerndoelen is de globale formulering ervan. Hoewel het destijds een bewuste keuze is geweest om de kerndoelen zeer globaal te formuleren, is de uitkomst dat ze nauwelijks houvast bieden aan scholen en leraren. De formulering van de huidige kerndoelen geeft te weinig richting aan wat leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften moeten kennen, kunnen of hebben ervaren. Daarnaast zijn er onderwijskundige, vakspecifieke of maatschappelijke ontwikkelingen die vragen om een actualisatie van de kerndoelen. Meer overkoepelend is de wens tot samenhang, het terugdringen van overlappendheid en het versterken van doorlopende leerlijnen.

Maatschappelijk is er veel aandacht voor de basisvaardigheden. Ingegeven door politieke urgentie is daarom de keuze gemaakt om eerst de functionele kerndoelen voor Nederlands en rekenen en wiskunde op te leveren. De functionele kerndoelen digitale geletterdheid en burgerschap worden in concept in 2025 opgeleverd. De leergebieden moderne vreemde talen, mens en maatschappij, mens en natuur, kunst en cultuur en bewegen en sport volgen daarna. Dit geldt ook voor de leergebiedoverstijgende (nieuwe term:

leervoorwaardelijke) kerndoelen en de kerndoelen ter voorbereiding op dagbesteding en arbeidsmarkt.

Nieuwe generatie kerndoelen biedt meer houvast aan scholen en leraren

De nieuwe generatie kerndoelen is concreter geformuleerd en bestaat uit aanbodsdoelen (gericht op de school) en beheersings- en ervaringsdoelen (gericht op de leerling). De functionele kerndoelen beschrijven de inhouden van het onderwijs in termen van kennis, vaardigheden en houdingen en bevatten een zogenoemde doelzin en uitwerking. Hiermee wordt de opdracht aan de school duidelijker geformuleerd en wordt concreter omschreven wat iedere leerling aan het eind van het so (zml/mb) en vso (uitstroom dagbesteding of arbeidsmarkt) moet kennen, kunnen en hebben ervaren. Er zijn sets van functionele kerndoelen uitgewerkt voor drie doelgroepen, te weten zeer moeilijk lerend en meervoudig beperkt, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt.

De nieuwe set kerndoelen heeft drie belangrijke kenmerken:

1. Een ambitieus curriculum

Een passend maar ambitieus curriculum voor alle leerlingen, dat de basis legt voor rijk en praktisch onderwijs. Dat krijgt vorm door naast aanbodsdoelen ook beheersings- en ervaringsdoelen te formuleren en de doorlopende leerlijnen te verbeteren. De functionele kerndoelen zijn als streefdoelen beschreven en bieden hierdoor mogelijkheden om beredeneerd aan te passen op basis van specifieke onderwijsbehoeften.

2. Een betekenisvol curriculum

Betekenisvol onderwijs betekent dat het onderwijs een brede opdracht heeft. De totale set functionele kerndoelen weerspiegelt dat het aanbod gericht is op kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. De geactualiseerde kerndoelen bestaan uit kennis, vaardigheden en houdingen, steeds vanuit een maatschappelijk en praktijkgericht perspectief. Kennis over jezelf, de ander en de wereld als relevante basis voor werk/dagbesteding en een passende plek in de maatschappij. Kennis en vaardigheden zijn zo beschreven dat de samenhang duidelijk zichtbaar is, zodat het onderwijs betekenisvol kan worden aangeboden.

3. Een gemeenschappelijk kader

De conceptkerndoelen die ontwikkeld zijn voor po, onderbouw vo en (v)so (gericht op uitstroom vervolgonderwijs) zijn gebruikt bij het ontwikkelen van de functionele kerndoelen. De vakinhoudelijke expertise die ten grondslag ligt aan deze conceptkerndoelen is daarmee ook de basis voor de functionele kerndoelen (concept). De opbouw van de functionele kerndoelen heeft dezelfde vaste structuur als de kerndoelen voor po, onderbouw vo en (v)so, maar de inhouden zijn vanuit doelgroep- en vakexpertise gevuld. Daarmee wordt er in het

funderend onderwijs zoveel mogelijk uitgegaan van hetzelfde raamwerk; dit in het kader van inclusiever onderwijs. Waar nodig, zijn er accenten gelegd voor en passend bij de doelgroep, dit zorgt voor een betere aansluiting tussen de kerndoelen po, onderbouw vo en (v)so en de functionele kerndoelen.

1.1.3 Drie sets functionele kerndoelen

De functionele kerndoelen zijn per leergebied op drie niveaus ontwikkeld: leerlingen die zeer moeilijk leren en leerlingen die meervoudig beperkt zijn; leerlingen die uitstromen naar dagbesteding en leerlingen die uitstromen naar arbeidsmarkt. In de onderwijspraktijk wordt vaak het landelijk doelgroepenmodel als gespreksmodel gehanteerd om leerlingen te groeperen, bijvoorbeeld op basis van niveau. De functionele kerndoelen zijn bedoeld voor de leerlingen die in het landelijk doelgroepenmodel doorgaans in de leerroutes 2 tot en met 5 functioneren (Sectorraad GO voor gespecialiseerd onderwijs, 2021). De mate van concreetheid van de doelen is vergelijkbaar met de kerndoelen po, onderbouw vo en (v)so (uitstroom vervolgonderwijs). Conform de werkopdracht ligt het niveau van concretisering tussen de huidige kerndoelen en het Referentiekader Taal en Rekenen in. Voldoende concreet om te kunnen sturen op doelgericht onderwijs en de kwaliteit van het onderwijs te bewaken, maar niet te gedetailleerd, zodat er ruimte blijft voor keuzes van scholen in het eigen onderwijsaanbod of passend bij de specifieke onderwijsbehoeften van leerlingen. Daarnaast wijkt de wet- en regelgeving (WEC) af van het po en vo (WPO, WVO), doordat functionele kerndoelen gelden als streefdoelen.

De uitwerking van de nieuwe functionele kerndoelen betekent per definitie dat het aantal kerndoelen groter en de beschrijving omvangrijker is geworden. Onbedoeld kan dit een beeld van toenemende overladenheid oproepen. Maar door nauwkeuriger te omschrijven wat wordt verwacht ontstaat een beter beeld van de totale onderwijsopdracht. Dat creëert ruimte voor eigen keuzes in het onderwijsaanbod voor de (doel)groep/individuele leerlingen, of verbindingen tussen leergebieden.

1.1.4 Wanneer komen de functionele kerndoelen in de klas?

De functionele kerndoelen in deze publicatie gelden als conceptversie en zijn het eindproduct van de ontwikkelfase. De kerndoelen worden beproefd in de zogenaamde fase van beproeven. De kerndoelen zijn een weloverwogen en goed onderbouwd voorstel en gebaseerd op de kwaliteitscriteria uit de werkopdracht van het ministerie van OCW, maar ze zijn nog niet definitief. In de fase van beproeven wordt het onderwijsveld uitgebreid geconsulteerd over de functionele kerndoelen (concept). Het is een belangrijke fase om de functionele kerndoelen (concept) te optimaliseren tot een definitieve set. SLO verwacht de fase van beproeven voor de functionele kerndoelen Nederlands en rekenen en wiskunde voor de zomer van 2024 af te ronden. Daarna start het ministerie van OCW het wetgevingstraject. De verwachting is dat de functionele kerndoelen in

2026 definitief in wetgeving zijn vastgelegd, waarna ze landelijk worden ingevoerd.

1.1.5 Implementatie

Om leraren en scholen te ondersteunen bij de implementatie, zijn ook adequate leerlijnen en ondersteunende materialen nodig. Deze zijn niet wettelijk vastgelegd, maar bieden wel het passende concretiseringsniveau voor een vertaling en uitwerking van het landelijk curriculum op alle niveaus van het funderend onderwijs. Ze zijn niet alleen belangrijk voor leraren en schoolleiders, maar ook voor educatieve uitgeverijen, toetsontwikkelaars en andere onderwijsprofessionals. SLO zal de komende jaren deze leerlijnen ontwikkelen, samen met het onderwijsveld en experts.

1.2 Specifieke uitdagingen

De functionele kerndoelen Nederlands (concept) geven antwoord op vooraf gestelde uitdagingen of ontwerpprincipes, zodat ze voorzien in een behoefte. Juist leerlingen die zeer moeilijk leren of een meervoudige beperking hebben en leerlingen die uitstromen naar dagbesteding of arbeidsmarkt hebben een specifieke onderwijsbehoefte, die ook een duidelijke weerslag moet hebben op het aangeboden curriculum. Qua vorm, maar zeker ook qua inhoud. De functionele kerndoelen moeten bijdragen aan het verduidelijken van de onderwijsopdracht en versterken van het onderwijsaanbod.

In de conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so Nederlands (SLO, 2023) zijn verschillende doelgroepen vanuit het (v)so meegenomen. Dit betreft de leerlingen die uitstromen naar vervolgonderwijs. Voor leerlingen die zeer moeilijk leren of een meervoudige beperking hebben en voor leerlingen die uitstromen naar dagbesteding of arbeidsmarkt, past deze set kerndoelen onvoldoende bij hun ontwikkelingsmogelijkheden en toekomstperspectief (Kastelein, Van der Laan en Verbruggen, 2021). Voor deze doelgroepen behouden we daarom een aparte set kerndoelen. Dit betekent dat de huidige kerndoelen so zml/mg (2010) en de huidige kerndoelen vso uitstroom dagbesteding en arbeidsmarkt (2014) worden geactualiseerd. Ook de set leergebiedoverstijgende kerndoelen wordt geactualiseerd, omdat het hier gaat om leervoorwaardelijke inhouden die deze leerlingen nodig hebben om te kunnen werken aan brede (persoons)vorming.

Hieronder beschrijven we welke ontwikkelingen en uitdagingen een rol hebben gespeeld bij het ontwikkelen van functionele kerndoelen voor het leergebied Nederlands.

1.2.1 Beweging naar inclusiever onderwijs

Leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften volgen onderwijs op scholen voor (v)so, maar ook op scholen voor po en vo. In de beweging naar inclusiever onderwijs zijn allerlei varianten van samenwerkingen tussen verschillende

scholen mogelijk en vinden individuele leerlingen een eigen plek binnen het onderwijs (Ministerie van OCW, 2023).

Ten aanzien van de inhoud van het curriculum betekent dit dat leraren leerlingen in de klas kunnen hebben voor wie verschillende sets kerndoelen passend zullen zijn. Een uitdaging bij het actualiseren van functionele kerndoelen is dat deze ook moeten aansluiten bij de kerndoelen voor po, onderbouw vo en (v)so, en vice versa. Een betere aansluiting, maar ook een vergelijkbare structuur, maakt het voor leraren beter mogelijk om de sets tegelijk en naast elkaar te hanteren.

1.2.2 Focus op redzaamheid en praktische bruikbaarheid

Functionele kerndoelen zijn erop gericht leerlingen die vaardigheden, kennis, inzichten en ervaringen op te laten doen die hun ontwikkeling bevorderen ten aanzien van zelfredzaamheid. Het onderwijs streeft ernaar deze leerlingen vaardigheden te leren waarmee ze zich zo zelfstandig mogelijk kunnen redden op verschillende terreinen. Ze leren doorgaans het meeste wanneer het leren gericht is op praktische bruikbaarheid. Het leren vindt plaats in voor hen relevante situaties. Zo wordt in het huidige curriculum nog geen duidelijke link gelegd tussen het leergebied Nederlands en de andere leergebieden, praktijkvakken en stages. Wanneer dit wel wordt gedaan kun je op een betekenisvolle manier de taalvaardigheid van leerlingen vergroten en versterken. De basis blijft hetzelfde: de leerlingen leren lezen, schrijven, spreken, luisteren en gesprekken voeren. Hierbij moet altijd rekening worden gehouden met de zintuiglijke mogelijkheden van de leerlingen. Verder wordt de wereld steeds complexer en de hoeveelheid (digitale) informatie die burgers iedere dag moeten verwerken neemt toe. Ook leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften moeten leren hier mee om te gaan.

1.2.3 Functies van Nederlands

Het leergebied Nederlands heeft een functie ten aanzien van de drie doeldomeinen van het onderwijs: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. De mate van taalbeheersing heeft een grote invloed op de voorbereiding op dagbesteding of arbeidsmarkt en het zo zelfstandig mogelijk functioneren op het gebied van wonen en vrije tijd (kwalificatie), maar is ook van belang bij het talig kunnen deelnemen aan het dagelijks leven en bij de participatie in de democratische samenleving (socialisatie). Onderdeel hiervan is ook het ontwikkelen van een open houding ten aanzien van de talige en culturele diversiteit in onze samenleving. Verder leren leerlingen met taal vorm te geven aan hun identiteit, maar ook om hun eigen gevoelens, ervaringen en meningen te uiten en te reflecteren op eigen kwaliteiten, wensen en mogelijkheden (persoonsvorming). In de geactualiseerde kerndoelen moeten de verschillende functies van Nederlands in een doordachte balans elk tot hun recht komen, waarbij het gaat om toekomstbestendig leren in het kader van zelfredzaamheid. Het gaat bij elk van de drie functies om het verwerven van de vaardigheden die

nodig zijn om op een stabiele, bestendige manier te blijven leren in onze snel veranderende wereld.

1.2.4 Betere aansluiting en eenheid in de sets kerndoelen

Er zijn op dit moment verschillende sets kerndoelen. Een van de doelstellingen van de actualisatie is om het aantal verschillende sets te verminderen. Daar waar mogelijk worden sets samengevoegd of beter op elkaar aangesloten, zodat er eenheid is in de kerndoelen voor leerlingen in de leeftijd van 4 tot 20 jaar. Voor het huidige taalonderwijs geldt dat het te veel verkaveld en weinig betekenisvol is, en dat er geen goede balans is tussen de domeinen (Van Gelderen & Van Schooten, 2011). De afzonderlijke taalvaardigheden lezen, schrijven, spreken en luisteren worden vaak los van elkaar aangeboden. Daarbij gaat er veel tijd en aandacht uit naar lezen, spelling en grammatica en minder naar doelgericht schrijven, spreken, luisteren en gesprekken voeren. Voor deze constatering zijn verschillende verklaringen of oorzaken aan te wijzen (Van der Leeuw et al., 2017). Dat de huidige wettelijke curriculumdocumenten het taalonderwijs verkaveld en weinig samenhangend beschrijven, draagt bij aan hoe het taalonderwijs wordt vormgegeven. De huidige curriculumdocumenten geven een relatief eenzijdig beeld van het leergebied, omdat er een sterke nadruk ligt op losse communicatieve vaardigheden (Van der Leeuw et al., 2017). Er wordt niet geëxpliciteerd welke kennis van en inzichten in taal en taalgebruik leerlingen moeten ontwikkelen om over taal, communicatie en literatuur te kunnen praten en denken. Het taalonderwijs is daardoor te weinig gericht op het bewust gebruiken van kennis over taal, die nodig is om het inzicht in de Nederlandse taal en cultuur te vergroten. Ook ervaren leraren nu onvoldoende ruimte en houvast om leerlingen te stimuleren lezers te worden en om te werken aan het ontwikkelen van de leesvoorkeur van leerlingen (Van Grinsven et al., 2010; Qrius, 2021). Ook voor experimenteren met taal is relatief weinig aandacht in het schoolcurriculum.

Vanuit deze beginsituatie zijn SLO-curriculumexperts met de expertgroep (v)so Nederlands (bestaande uit leraren en experts) aan de slag gegaan met het ontwikkelen van de functionele kerndoelen Nederlands.

1.3 Opdracht aan SLO

De uitgangspunten voor de actualisatie van de functionele kerndoelen zijn identiek aan de kerndoelen voor po, onderbouw vo en (v)so. De kwaliteitscriteria staan beschreven in de werkopdracht van het ministerie van OCW aan SLO. Daarin is gespecificeerd dat voor leerlingen die zeer moeilijk leren of een meervoudige beperking hebben, en voor leerlingen die uitstromen naar dagbesteding of arbeidsmarkt een afzonderlijke set functionele kerndoelen wordt opgesteld.

Intern heeft SLO een aangepaste werkwijze vastgesteld voor het ontwikkelen van functionele kerndoelen. Bij de ontwikkeling van functionele kerndoelen is

gebruikgemaakt van de set kerndoelen voor po, onderbouw vo en (v)so. In de aanpak is gekozen voor het combineren van doelgroepexpertise en vakinhoudelijke expertise.

SLO heeft de uitgangspunten, gewenste opbrengsten en kwaliteitscriteria uitgewerkt in instructie- en toelichtingsdocumenten, die ook de basis zijn voor het ontwikkelen van de functionele kerndoelen.

Daarnaast is een eigen kader ontwerpruimte ontwikkeld ten behoeve van de functionele kerndoelen. Dit kader is het uitgangspunt bij het ontwikkelen van de (aantallen) functionele kerndoelen en de verdeling van het curriculum tussen leergebieden. Er zijn ook twee expliciete kaders zijn gepubliceerd:

- Kader voor ontwerpruimte functionele kerndoelen (SLO, 2024)
- Notitie vaardigheden in het landelijk curriculum (Sol & Visser, 2023)

Sturen op kwaliteit

Om zicht te houden op in hoeverre, ook bij de ontwikkeling van de functionele kerndoelen, de kaders en criteria uit de werkopdracht worden gerealiseerd, zijn de (tussen)producten gemonitord door analisten en inhoudelijke experts. Deze vorm van kwaliteitszorg heeft geresulteerd in feedback op de inhoudelijke (tussen)producten. Op deze wijze was SLO in staat om waar nodig tijdig het ontwikkelproces bij te sturen.

1.3.1 Omschrijving van de opdracht

Kerndoelen worden ontwikkeld op basis van de werkopdracht van het ministerie van OCW met vastgestelde uitgangspunten en kwaliteitscriteria. Dit moet leiden tot een curriculum dat samenhangend is qua inhoud, structuur en uitwerking. Kerndoelen moeten bijdragen aan een breed, inclusief en gevarieerd curriculum.

Voor het ontwikkelen van functionele kerndoelen zijn de volgende uitgangspunten geformuleerd:

- Er wordt gewerkt vanuit eenzelfde definitie van het begrip 'kerndoel', namelijk: een doelstelling die beschrijft waar leerlingen mee in aanraking moeten komen (aanbod), welke inspanningen er van hen worden verwacht met het oog op ervaringen en wat ze uiteindelijk moeten beheersen.
- De functionele kerndoelen worden uitgewerkt in lijn met de rationale waarin de drie doeldomeinen kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming een plek hebben. De rationale geeft een kader voor en richting aan de ontwikkeling van de functionele kerndoelen.
- De functionele kerndoelen worden gelijktijdig uitgewerkt voor zml/mb, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt, om een doorlopende leerlijn tot stand te brengen.

- Er wordt gewerkt vanuit een gemeenschappelijke architectuur, om zodoende te komen tot een consistente uitwerking van functionele kerndoelen voor de verschillende leergebieden. De architectuur heeft betrekking op de ordening en presentatie van inhoud in curricula.

Er worden functionele kerndoelen (concept) ontwikkeld op basis van in elk geval:

- de huidige Kerndoelen Nederlands voor so zml/mg (OCW, 2010) en de huidige Kerndoelen Nederlands vso (OCW, 2014);
- Conceptkerndoelen Nederlands en toelichtingsdocument (SLO, 2023);
- Trendanalyse (v)so (Kastelein, Van der Laan en Verbruggen, 2021);
- Startnotitie kerndoelen Nederlands (Pleumeekers en Prenger, 2022);
- de opbrengsten van Curriculum.nu (Ontwikkelteam Nederlands, 2019), voor zover bruikbaar.

De functionele kerndoelen doen recht aan de vrijheid van inrichting en de pedagogisch-didactische vrijheid van de school, conform artikel 23, lid 2, van de Grondwet.

1.4 Aanpak van de actualisatie

Deze paragraaf gaat in op de wijze waarop SLO het ontwikkelen van de functionele kerndoelen heeft uitgevoerd en hoe daarin het borgen van kwaliteit is geïntegreerd. In deze paragraaf wordt de samenstelling van de expertgroep (v)so, het monitorteam, de expertpoule en het programmateam beschreven.

1.4.1 Samenstelling expertgroepen (v)so

Voor de verschillende leergebieden zijn aparte expertgroepen (v)so ingericht, die bestaan uit leraren en experts. De leden zijn via een openbare oproep geworven en geselecteerd. Hierbij is gekeken naar: a) doelgroepexpertise; b) een evenwichtige vertegenwoordiging van alle clusters; c) vakexpertise. Bij de inrichting van de expertgroepen (v)so is omwille van de werkbaarheid gekozen voor een compacte samenstelling. De leden van de expertgroepen (v)so vertegenwoordigen verschillende doelgroepen (clusters 1, 2, 3 en 4/ uitstroomprofielen dagbesteding en/of arbeidsmarkt) en hebben kennis van of affiniteit met het leergebied. In de bijlage zijn de leden van de expertgroep (v)so Nederlands opgenomen.

1.4.2 Werkwijze expertgroepen (v)so

De leden van de expertgroepen (v)so zijn samengekomen in vier bijeenkomsten van drie uur. In de bijeenkomsten stonden de karakteristiek, het raamwerk en de functionele kerndoelen centraal. Voorafgaand aan de bijeenkomsten kregen de leden tijd om zich voor te bereiden, door met behulp van kijkwijzers de door SLO- curriculumexperts geschreven tussenproducten alvast kritisch te bekijken en gebruikte bronnen (zoals de huidige kerndoelen so zml/mg en vso uitstroom

dagbesteding en arbeidsmarkt en de geactualiseerde kerndoelen po, onderbouw vo en (v)so) te lezen. De leden namen aantekeningen mee naar de bijeenkomsten om feedback en suggesties te kunnen geven op de tussenproducten. Na de bijeenkomsten haalden de leden bij hun netwerk(en) input op over thema's en inhouden die belangrijk zijn voor de leerlingen met wie zij werken. Deze thema's en inhouden zijn door SLO-curriculumexperts vervolgens verwerkt in de aan de expertgroep (v)so voorgelegde tussenproducten.

De rol van de leden van de expertgroepen (v)so betreft het ondersteunen van de SLO-curriculumexperts, door:

- het analyseren van de huidige karakteristieken (v)so;
- het analyseren van de geactualiseerde karakteristieken po, onderbouw vo en (v)so;
- het signaleren van aandachtspunten uit het leergebied;
- het signaleren van aandachtspunten met betrekking tot doelgroepen;
- het vertalen van aandachtspunten naar verwerking in de karakteristiek en functionele kerndoelen (concept);
- het onder de loep nemen en becommentariëren van de karakteristieken en functionele kerndoelen (concept).

Het doel van de expertgroepen (v)so is om samen met SLO-curriculumexperts te komen tot sets functionele kerndoelen die dekkend zijn voor dat wat leerlingen in de leergebieden moeten leren, en die passen bij het niveau dat voor leerlingen in de verschillende doelgroepen haalbaar en wenselijk wordt geacht.

1.4.3 Monitorteam, expertpoule en programmteam

Een belangrijk instrument van het borgen van de kwaliteit is monitoring. Tussentijdse opbrengsten en eindproducten werden gemonitord op basis van de kwaliteitscriteria uit de werkopdracht. Ook was er aandacht voor de consistentie tussen de verschillende sets kerndoelen (binnen en tussen leergebieden/sectoren).

De analisten van SLO hebben het proces en de inhoud van de producten gemonitord. Op die wijze is gericht aan- en bijgestuurd op de inhoud, formulering en opbouw. Bij het uitvoeren van deze analyses en om te bekijken of de vakoverstijgende elementen goed werden gewaarborgd in de functionele kerndoelen werkte het monitorteam nauw samen met een expertpoule. De expertpoule bestaat uit SLO-collega's met bredere of juist specifieke kennis die niet bij de SLO-curriculumexperts en de expertgroep (v)so aanwezig is. Essentieel onderdeel van de expertpoule is de expert doelformuleringen, die samen met de curriculumexperts nauwlettend bepaalt of de doelformuleringen helder, eenduidig en passend zijn.

Monitoring en expertpoule hebben in de ontwikkelfase van de functionele kerndoelen ook een expliciete rol gespeeld, waarbij is gekeken naar de thema's LOB, verbindende vaardigheden, gecijferdheid, diversiteit, ontwerpruimte, doorlopende leerlijn, doeldomeinen en samenhang.

Het programmteam heeft als verantwoordelijk opdrachtgever meegekeken op de semi-definitieve versies en gaf – op basis van de uitkomsten van monitoring en vanuit een overkoepeld perspectief – eveneens feedback.

De totale opbrengst van de monitoring en het programmteam scherpten de SLO-curriculumexperts op de kwaliteitscriteria en de uiteindelijke opbrengsten. Alle input is ook schriftelijk beschikbaar gesteld in de vorm van een monitorrapportage. Deze rapportage is gebruikt bij het doorontwikkelen van de karakteristiek, het raamwerk en de functionele kerndoelen.

2. Inhoudelijke toelichting

In dit hoofdstuk wordt een toelichting gegeven op de inhoudelijke keuzes die ten grondslag liggen aan de set functionele kerndoelen (concept). De toelichting is opgezet op basis van de drie onderdelen waaruit de set bestaat: de karakteristiek, het raamwerk en de functionele kerndoelen. Per onderdeel wordt eerst uitleg gegeven over de functie en kenmerken ervan. Daarna volgen de toelichting op de keuzes die zijn gemaakt, de belangrijkste overwegingen daarbij en de manier waarop is omgegaan met in- en externe feedback en welke bronnen daarbij betrokken zijn. In de toelichting worden eveneens kwaliteitscriteria uit de werkopdracht van het ministerie van OCW betrokken.

2.1 De karakteristiek

De karakteristiek beschrijft wat het leergebied kenmerkt, wat de positie van het leergebied is in het so en vso en hoe het leergebied samenhangt met andere leergebieden en praktijkvakken. De karakteristiek maakt daarmee deel uit van de functionele kerndoelen.

De karakteristiek bestaat uit drie paragrafen:

1. Kenmerken van het leergebied Nederlands

Deze paragraaf bevat de kern van het leergebied en beschrijft hoe het leergebied bijdraagt aan de realisatie van de drie doeldomeinen van het onderwijs: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming.

2. Nederlands als leergebied

Deze paragraaf maakt de verticale en horizontale samenhang binnen het leergebied expliciet. Hierbij gaat het om de opbouw van het leergebied van het so naar het vso en een beschrijving van samenhangende onderdelen binnen het leergebied. Ook maakt deze paragraaf duidelijk hoe het leergebied zich inhoudelijk verhoudt tot verwante en andere leergebieden en praktijkvakken.

3. Nederlands voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften

De bedoeling van deze paragraaf is om een impressie te geven van hoe een beperking van invloed kan zijn op de taalontwikkeling. Het gaat hier over 'schetsen', omdat binnen deze doelgroepen de leerlingen zeer van elkaar kunnen verschillen. Bovendien zijn er diverse factoren die van invloed kunnen zijn op de taalontwikkeling.

Aan de karakteristiek ligt eveneens een inventarisatie ten grondslag. De expertgroep (v)so Nederlands heeft een lijst met mogelijke thema's voor de karakteristiek voorgelegd gekregen, die zij op hun beurt hebben voorgelegd aan hun netwerk(en). Uit de inventarisatie kwam naar voren dat voorbereiding op arbeidsmarkt en dagbesteding, functioneel gebruik en maatschappelijke

redzaamheid alsook communicatie belangrijke thema's zijn. Zo is één van de belangrijkste doelen in het onderwijs aan deze leerlingen (zml/mb, uitstroom dagbesteding of uitstroom arbeidsmarkt) het zo zelfstandig mogelijk functioneren in de maatschappij. Het koppelen van functioneel gebruik van het Nederlands aan de praktijk is daarom van groot belang; bovendien beklijft de taal dan ook beter. Communiceren is voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften (bijvoorbeeld vanwege een visuele of auditieve beperking) vaak anders en daardoor soms ook lastiger. Communiceren is uiteraard wel belangrijk voor hen en daarom gaat hier veel aandacht naar uit; het gaat hier met name over communicatieve redzaamheid.

De door de expertgroep (v)so gekozen belangrijke thema's hebben een duidelijke plek gekregen in de nieuw geschreven karakteristiek. Voor zowel het vaststellen van de thema's als het schrijven van deze karakteristiek zijn verschillende bronnen geraadpleegd en geanalyseerd:

- de conceptkarakteristiek uit Conceptkerndoelen Nederlands en toelichtingsdocument (SLO, 2023)
- de karakteristiek Nederlands uit Kerndoelen speciaal onderwijs zml/mg (OCW, 2010)
- de karakteristieken Nederlands uitstroom dagbesteding en arbeidsmarkt uit Kerndoelen voortgezet speciaal onderwijs (OCW, 2014)
- de visie op het leergebied uit de opbrengst van Curriculum.nu (ontwikkelteam Nederlands, 2019)
- Startnotitie kerndoelen Nederlands (Pleumeekers & Prenger, 2022)
- Trendanalyse (v)so (Kastelein, van der Laan en Verbruggen, 2021)

2.1.1 Doeldomeinen

In de karakteristiek is beschreven hoe het leergebied Nederlands bijdraagt aan de doeldomeinen kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming, zoals beschreven in de rationale van het funderend onderwijs (Ministerie van OCW, 2021).

Vanuit het perspectief van kwalificatie zijn het ontwikkelen van de Nederlandse taal, gecombineerd met kennis over en inzichten in de Nederlandse taal, literatuur en communicatie opgenomen. Dit is immers essentieel om een relatie op te bouwen met onszelf, anderen en de fysieke en digitale wereld om ons heen. Het draagt bij aan het zo zelfstandig mogelijk kunnen functioneren op het gebied van wonen, werken en vrije tijd. Socialisatie vindt plaats doordat leerlingen leren om, op een manier die bij hen past, talig deel uit te maken van de Nederlandse maatschappij. Onderdeel hiervan is ook het ontwikkelen van een open houding ten opzichte van de talige en culturele diversiteit in onze samenleving. Tot slot leren leerlingen ook met taal vorm te geven aan hun identiteit. Ze leren om hun eigen ideeën, ervaringen en gevoelens uit te drukken in taal en hun eigen stijl en voorkeuren te ontdekken, wat bijdraagt aan persoonsvorming. Het gaat bij elk van de drie functies om het verwerven van de

vaardigheden die nodig zijn om op een stabiele, bestendige manier te blijven leren in onze snel veranderende wereld.

2.1.2 Interne samenhang van het leergebied

In het huidige taalonderwijs worden de afzonderlijke taalvaardigheden lezen, schrijven, spreken en luisteren vaak los van elkaar aangeboden. Dit terwijl bekend is dat het onderwijzen van de taalvaardigheden in samenhang meer inzicht en zelfvertrouwen oplevert, onder andere doordat het bijdraagt aan het versterken van de verschillende taaldomeinen (zie onder andere Graham & Hebert, 2010, 2011). Daarnaast gaat er vaak veel tijd en aandacht uit naar lezen, spelling en grammatica en minder naar doelgericht schrijven, spreken, luisteren en gesprekken voeren (Inspectie van het Onderwijs 2019a, 2019b, 2021). Doelgericht en betekenisvol taalonderwijs kan de samenhang echter bevorderen. Er bestaat dan ook al lange tijd de wens om verkaveling binnen het leergebied tegen te gaan (Van Gelderen & Van Schooten, 2011).

In dit deel van de karakteristiek is daarom het belang beschreven van samenhang en een betere balans tussen de taaldomeinen en de functies van taal: communicatief, conceptualiserend en expressief. Vanuit deze gedachte is er ook expliciete aandacht voor de plek van interactie binnen het taalonderwijs. Leren verloopt immers grotendeels via interactie.

2.1.3 Externe samenhang van het leergebied

Taal is zowel doel als middel en speelt in alle leergebieden en ook binnen praktijkvakken een rol bij het verwerven van kennis en vaardigheden. De samenhang van taal met andere leergebieden en praktijkvakken is dan ook essentieel. In de karakteristiek is daarom het belang beschreven van samenhang tussen het taalonderwijs en andere leergebieden. Voor leerlingen die uitstromen naar dagbesteding of arbeidsmarkt zijn naast de andere leergebieden ook de praktijkvakken toegevoegd. Om toepassingsmogelijkheden van de taalvaardigheden en de kennisontwikkeling binnen andere leergebieden en praktijkvakken te kunnen benutten en daarmee de taalontwikkeling te stimuleren, is het belang van betekenisvolle contexten en rijke teksten beschreven.

2.1.4 Het leergebied voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften

Taal en communicatie zijn sterk met elkaar verbonden. Voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften zal rekening gehouden moeten worden met hun zintuiglijke mogelijkheden en de toegankelijkheid van het leergebied. Hierbij is het soms nodig dat leerlingen gebruik mogen maken van ondersteunde communicatie, zoals gebaren of een spraakcomputer. Er zijn grote verschillen binnen deze doelgroepen leerlingen. Zo zijn er leerlingen die kunnen leren lezen en schrijven, terwijl anderen dat beperkt of helemaal niet kunnen leren. Het gaat erom dat leerlingen op hun eigen manier leren om te durven spreken en/of gebaren en/of schrijven, of leren zich op een andere manier te durven uiten.

2.2 Het raamwerk

Het raamwerk is een schetsmatige indeling van de inhoud (kennis, vaardigheden en houdingen) van het leergebied in domeinen en, indien nodig, in subdomeinen. Het raamwerk bestaat uit de domeinen Communicatie (A), Taal (B) en Literatuur (C). Deze domeinen bestaan uit de subdomeinen taalvaardigheid (A1), interactie (A2), taal als systeem (B1), taal en individu & maatschappij (B2), literatuur als systeem (C1) en literatuur en individu & maatschappij (C2). Doel van het raamwerk is om de set functionele kerndoelen te structureren en om consistentie in die structuur te realiseren: binnen het leergebied zelf, tussen zml/mb, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt en tussen verwante leergebieden. Het raamwerk bestaat uit drie samenhangende sets kerndoelen: één voor so zml/mb en twee voor vso (één voor uitstroom dagbesteding en één voor uitstroom arbeidsmarkt).

2.2.1 Keuzes in het raamwerk leergebied Nederlands

De functionele kerndoelen van het leergebied Nederlands zijn verdeeld over de domeinen Communicatie, Taal en Literatuur. In deze paragraaf wordt toegelicht welke keuzes hieraan ten grondslag liggen.

Aansluiting bij raamwerk po, onderbouw vo en (v)so

Er is, in het kader van inclusiever onderwijs, bewust gekozen voor aansluiting bij het raamwerk van de conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so (2023) en bij de leergebieden Nederlands en moderne vreemde talen in de bovenbouw van het (v)so (uitstroom vervolgonderwijs). In tabel 1 is terug te vinden welke conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so (2023) ook uitgewerkt zijn als functioneel kerndoel (groen) en welke niet (rood). Daarnaast is ook de keuze gemaakt om tot een gezamenlijk raamwerk voor zml/mb, uitstroom dagbesteding (db) of arbeidsmarkt (am) te komen, om zo de doorlopende leerlijn in het leergebied Nederlands te waarborgen.

A Communicatie				B taal				C literatuur			
overstijgend 1 en 2											
	zml/ mb	db	am		zml/ mb	db	am		zml/ mb	db	am
A				B				C			
A1.	3	3	3	B1.	12	13	12	C1.	17	17	17
	4	4	4		13	13	13		18	18	18
	5	5	5								
	6	6	6								
	7	7	7								
	8	8	8								
	9	9	9								

A2.	10 11	10 11	10 11	B2.	14 15 16	14 15 16	14 15 16	C2.	19 20 21	19 20 21	19 20 21

Tabel 1: raamwerk functionele kerndoelen (concept) t.o.v. conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so. We hebben hier de nummering van de conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so aangehouden. Groen is wel en rood is niet uitgewerkt als functioneel kerndoel (concept).

Indeling in drie domeinen

Een belangrijke reden voor het ontwikkelen van dit raamwerk in drie domeinen is dat deze indeling het mogelijk maakt om functionele kerndoelen met een duidelijke focus te ontwikkelen, passend binnen specifieke subdomeinen. Er gaat hiermee een kans verloren om alle vaardigheden, kennis en houding nog beter in samenhang te beschrijven, maar er is zo wel een indeling tot stand gekomen waarbij meer scheidslijnen zijn, omwille van het vermijden van herhalingen en het formuleren van doelen met een duidelijke focus. Daarbij is het expliciteren van de samenhang binnen en tussen de domeinen het belangrijkste speerpunt (zie ook paragraaf 2.1.2). Een andere grote ambitie bij het raamwerk vormde het tegengaan of verminderen van de verkaveling van het leergebied in het onderwijs. Het is onwenselijk dat taaldomeinen nu vaak los van elkaar onderwezen worden, waarbij weinig aandacht is voor betekenisvolle contexten (Pleumeekers & Prenger, 2022).

Bovendien sluit deze indeling aan bij de traditionele drie pijlers binnen de neerlandistiek: de taalbeheersing, de taalkunde en de letterkunde. Het is een indeling die door het hele leergebied heen herkenbaar is: in leermaterialen, in handboeken, in wetenschappelijk onderzoek, en zowel in het funderend onderwijs als in het vervolgonderwijs. Dat er is gekozen voor een indeling in domeinen gebaseerd op de klassieke driedeling, wil niet zeggen dat er niet gekozen is voor vernieuwing binnen het leergebied. Er is immers geen keuze gemaakt voor een indeling Taalbeheersing, Taalkunde en Letterkunde, maar bewust voor een driedeling met andere labels: Communicatie, Taal en Literatuur. Ook zijn er nieuwe subdomeinen gekozen (SLO, 2023).

Twee overstijgende kerndoelen

Samen met de expertgroep (v)so is besloten om de twee overstijgende conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so ook uit te werken als functionele kerndoelen (concept). De belangrijkste reden hiervoor is dat de twee overstijgende conceptkerndoelen ook juist voor de doelgroepen zml/mb, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt belangrijk zijn. Door het aanbieden van een rijke taal- en leesomgeving en door de taalontwikkeling in andere leergebieden te stimuleren, kunnen leerlingen meer intrinsiek

gemotiveerd raken. Voor uitstroom dagbesteding en arbeidsmarkt kan dit zowel binnen andere leergebieden als binnen praktijkvakken.

Domein A Communicatie

Het eerste domein is Communicatie en gaat over het verwerven en beheersen van en ervaringen opdoen in taalvaardigheden in een betekenisvolle context. Binnen het domein communicatie zijn er twee subdomeinen: Taalvaardigheid en Interactie. Binnen het subdomein Taalvaardigheid worden de receptieve en productieve taalvaardigheden beschreven en in het subdomein Interactie de gespreksvaardigheden. De kennis en vaardigheden uit deze subdomeinen zijn toe te passen bij het inzicht krijgen in hoe taal in elkaar zit en werkt (domein Taal) en bij het lezen en verwerken van boeken (domein Literatuur). Daarnaast zijn de kennis en vaardigheden uit dit domein essentieel voor het verwerven van kennis en vaardigheden bij de andere leergebieden en praktijkvakken.

De term 'communicatie'

In de eerste versie van het raamwerk was gekozen voor de term Totale communicatie als eerste domein. Hiervoor was gekozen omdat dan ook communicatie met bijvoorbeeld een spraakcomputer of vierhandengebaren eronder valt. Toch is dit door de interne SLO-feedback niet overeind gebleven. Het woord 'totale' riep te veel vragen op, waarbij de onderbouwing niet afdoende was waarom dit onderscheidend is aan 'communicatie'. Daarom zijn deze functionele kerndoelen (concept) identiek gebleven aan de conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so, waar gekozen is voor de term communicatie. In de begrippenlijst zijn naast het begrip communicatie twee extra begrippen opgenomen:

- *communicatievorm*, waarbij het gaat over elke afzonderlijke wijze van communiceren;
- *ondersteunde communicatie* (OC), waarbij het gaat om vormen van ondersteunde communicatie zoals gebaren, concrete verwijzers (verwijzende voorwerpen), lichaamstaal, etc. en om OC-hulpmiddelen zoals spraakcomputers en communicatieboeken.

Subdomein Taalvaardigheid

Binnen het domein Communicatie zijn er zeven conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so behorende bij het subdomein Taalvaardigheid. Met de expertgroep (v)so hebben we besloten dat vijf conceptkerndoelen van dit subdomein ook van belang zijn voor de doelgroepen zml/mb, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt. Het gaat hier om begrijpend luisteren, lezen en/of kijken, doelgericht communiceren, creatief taal gebruiken, bronnen onderzoeken en reflecteren op taalactiviteiten. Schrijven om te leren en bronnen verwerken zijn niet overgenomen. Met de expertgroep (v)so hebben we besproken dat de inhoud van deze kerndoelen te hoog gegrepen is voor deze doelgroepen. De basis, onder andere terug te vinden bij functioneel kerndoel 4

'doelgericht communiceren' en functioneel kerndoel 6 'bronnen onderzoeken', is genoeg voor deze doelgroepen, passend bij hun leerpotentieel.

Onder Taalvaardigheid verstaan we het geheel aan kennis, vaardigheden en houdingen dat nodig is om geschreven, gesproken en/of multimediale teksten te begrijpen, waarderen, evalueren en produceren. De verschillende taalvaardigheden (lezen, schrijven, kijken, luisteren en spreken) zijn bewust met elkaar in één subdomein Taalvaardigheid geplaatst. Er is dus geen onderverdeling per taalvaardigheid gemaakt, zoals in eerdere curriculumdocumenten wel is gedaan. Alle taalvaardigheden zijn immers met elkaar verbonden en beïnvloeden en versterken elkaar. Verder is er geen onderverdeling gemaakt tussen schriftelijke vaardigheden enerzijds en mondelinge vaardigheden anderzijds. Door deze keuzes te maken, wordt de onderlinge verbondenheid van de taalvaardigheden in de functionele kerndoelen benadrukt en bovendien kan hierdoor beter rekening worden gehouden met de zintuiglijke mogelijkheden van de leerling. Door nadruk te leggen op het bewust inzetten van kennis over taal en teksten en het benoemen van literaire teksten, wordt de verbondenheid met respectievelijk het domein Taal en het domein Literatuur expliciet gemaakt.

Subdomein Interactie

Binnen het domein Communicatie zijn er twee conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so behorende bij het subdomein Interactie. Met de expertgroep (v)so hebben we uiteindelijk besloten dat beide conceptkerndoelen ook van belang zijn voor de doelgroepen zml/mb, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt. Het gaat hier om doelgericht gesprekken voeren en gesprekken voeren om te leren. Door de expertgroep (v)so is gediscussieerd over de definitie van gesprek. Sommige leerlingen maken namelijk een gebaar en reageren door een gebaar terug te maken. Valt dit dan ook onder gesprekken? Uiteindelijk zijn we er op uitgekomen dat alle leerlingen gesprekken kunnen voeren op hun eigen manier, op welk niveau dan ook. Een tweede functioneel kerndoel over interactie werd ook echt nodig geacht, omdat ook deze leerlingen gesprekken nodig hebben om zich verder te kunnen ontwikkelen.

Er is gekozen voor Interactie als eigen subdomein, in navolging van het Europees Referentiekader (ERK) en de raamwerken die – gebaseerd op dit ERK – bij de vakvernieuwingscommissies Nederlands en moderne vreemde talen ontwikkeld zijn. De gedeelde wens om een gezamenlijk raamwerk te hebben en daarbij ook meer aandacht te vragen voor het voeren van gesprekken in het onderwijs, heeft de doorslag gegeven om te kiezen voor een subdomein Interactie (SLO, 2023).

Domein B Taal

Het tweede domein is Taal. Binnen het domein Taal zijn er twee subdomeinen: Taal als systeem en Taal en individu & maatschappij. De kennis uit deze subdomeinen is toe te passen bij het vergroten van de taalvaardigheid (domein Communicatie) en bij het lezen en verkennen van boeken (domein Literatuur).

De term 'taal'

Er is bewust gekozen voor de term Taal en niet voor Taalkunde of Taalbeschouwing, om nadrukkelijk te breken met oude denkbeelden in het onderwijs en om te benadrukken dat het in dit domein over meer gaat dan 'alleen' taalbeschouwing. Bij taalbeschouwing draait vaak alles om het kijken naar de vorm van taal. Maar we willen vooral de focus op het bewust gebruiken van taal, waaraan kennis over betekenis en context bijdraagt. Leerlingen hebben kennis over en inzicht in taal en taalgebruik nodig om zichzelf als taalgebruiker en taalleerder verder te ontwikkelen. Het domein Taal gaat over ervaringen opdoen in taalvaardigheden in een betekenisvolle context (SLO, 2023).

Subdomein Taal als systeem

Binnen het domein Taal zijn er twee conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so behorende bij het subdomein Taal als systeem. Met de expertgroep (v)so hebben we besloten dat beide conceptkerndoelen ook van belang zijn voor de doelgroepen zml/mb, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt. Het gaat hier om vorm en betekenis van taal en schriftelijke taalverzorging. In de functionele kerndoelen wordt een basis gelegd in het verkennen (zml/mb en uitstroom dagbesteding) en benoemen (uitstroom arbeidsmarkt) van vorm en betekenis van taal. Er ligt er ook nadruk op het schriftelijk taalgebruik, met als doel dat leerlingen zo zelfstandig mogelijk kunnen functioneren in de samenleving. Ze leren hoe taal werkt en wat de effecten van taalkeuzes zijn. Daarnaast past het ook bij de behoefte om grammatica en spelling veel functioneler en betekenisvoller aan leerlingen aan te bieden.

Subdomein Taal en individu & maatschappij

Binnen het domein Taal zijn er drie conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so behorende bij het subdomein Taal en individu & maatschappij. Met de expertgroep (v)so is besloten dat binnen dit subdomein één functioneel kerndoel voldoende is voor de doelgroepen zml/mb, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt.

In het subdomein Taal en individu & maatschappij doen leerlingen kennis op over wat taal voor hen zelf en anderen betekent en hoe taal bijdraagt aan hun persoonlijke ontwikkeling. Ze leren hoe ze met taal uiting kunnen geven aan hun identiteit. Hierbij hoort het verkennen van het talig repertoire in de volle breedte, wat inhoudt dat er expliciete aandacht is voor talen en taalvariëteiten, gebaren en lichaamstaal. De conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so gaan over het bestaan en gebruik van verschillende talen en taalvariëteiten in

relatie tot het Nederlands, en over de verandering van het Nederlands onder invloed van tijd en maatschappelijke ontwikkelingen. De conceptkerndoelen werden door de expertgroep (v)so gezien als eventuele toevoegingen aan de lessen, maar worden voor de doelgroepen zml/mb en uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt niet als noodzakelijk gezien. Omdat de ontwerpruimte (zie 2.2.2) voor deze doelgroepen voor het leergebied Nederlands een percentage betreft van 16-17% van het geheel, is gekozen om binnen dit subdomein deze twee conceptkerndoelen niet uit te werken als functionele kerndoelen.

Domein C Literatuur

Het derde domein is Literatuur. Binnen het domein Literatuur zijn er twee subdomeinen: Literatuur als systeem en Literatuur en individu & maatschappij. Binnen dit domein wordt leerlingen de kans geboden positieve leeservaringen op te doen. De kennis uit deze subdomeinen is toe te passen bij het vergroten van de taalvaardigheid (domein Communicatie) en bij het opbouwen van kennis over teksten en taalgebruik (domein Taal).

De term 'literatuur'

Er is bewust gekozen voor het label Literatuur, ondanks het feit dat dit misschien voor de doelgroepen in het zml/mb, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt een onbekende term is. De nadruk ligt voor deze doelgroepen vooral op het verkennen en ontdekken van verschillende teksten en op de leesvoorkeur. Ervaringen opdoen met literatuur is essentieel om leesbegrip te ontwikkelen, vooral voor leerlingen bij wie lezen niet altijd hun voorkeur heeft. De term 'literatuur' is gekozen om één lijn aan te houden met de conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so en de bovenbouw van het vo.

Subdomein Literatuur als systeem

Binnen het domein Literatuur zijn er twee conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so behorende bij het subdomein Literatuur als systeem. Met de expertgroep (v)so is besloten dat één functioneel kerndoel binnen dit subdomein voldoende is. In het subdomein Literatuur als systeem doen leerlingen vooral ervaringen op om kennis te maken met poëzie, proza en drama (zml/mb en uitstroom dagbesteding) en tonen ze enig inzicht hierin (uitstroom arbeidsmarkt). Ook de sociaal-emotionele functie van literatuur – het meedenken en meeleven met personages – speelt hier een rol.

Subdomein Literatuur en individu & maatschappij

Binnen het domein Literatuur zijn er twee (po/so) of drie (so/vso) conceptkerndoelen behorende bij het subdomein Literatuur en individu & maatschappij. Ook binnen dit domein hebben we gekozen voor één functioneel kerndoel. We vinden het vooral van belang dat leerlingen een leesvoorkeur gaan ontwikkelen (zml/mb en uitstroom dagbesteding) en leren nieuwe teksten te kiezen op basis van eerdere ervaringen (uitstroom arbeidsmarkt).

2.2.2 Ontwerpruimte

De totale set functionele kerndoelen (zml/mb, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt) wordt ontwikkeld voor 70% van de onderwijstijd. Hiermee wordt op landelijk niveau de kern vastgesteld in wet- en regelgeving en blijft er binnen het onderwijs ruimte voor scholen om zelf onderwijstijd toe te kennen dan wel accenten te leggen op basis van onder meer de populatie, denominatie of profielen van scholen.

Het kader ontwerpruimte voor ontwikkeling van functionele kerndoelen (SLO, 2024) is afgeleid van het kader ontwerpruimte voor de kerndoelen po, onderbouw vo en (v)so (SLO, 2022), maar moest op onderdelen worden aangepast. De 70% ontwerpruimte om de kern van het curriculum te beschrijven is verdeeld over de verschillende leergebieden, zodat de relatieve ruimte per leergebied die gevuld kan worden vooraf bekend is. Dit alles met het doel om overladenheid in de ontwikkelfase tegen te gaan. Voor Nederlands is er voor zml/mb sprake van een ontwerpruimte van 17% (po/so 31%), voor uitstroom dagbesteding 17% en voor uitstroom arbeidsmarkt 16% (vo/vso 14%). De vertaling van deze onderwijsruimte komt tot uitdrukking in het aantal functionele kerndoelen. Voor het leergebied Nederlands betekent dit in theorie een voorstel van 13 functionele kerndoelen (concept) voor zowel zml/mb als voor uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt. Dit zijn er minder dan po/so (20 conceptkerndoelen) en vo/vso (21 conceptkerndoelen). Uiteindelijk zijn we uitgekomen op 14 functionele kerndoelen (concept), waarbij we binnen de bandbreedte van afwijking van het voorstel zijn gebleven.

Voor Nederlands en rekenen en wiskunde samen reserveren we binnen de kern ongeveer 30% van de ontwerpruimte. Voor de basisvaardigheden als geheel, inclusief burgerschap en digitale vaardigheden, streven we binnen de kern naar minimaal 40% ontwerpruimte. Dit weerspiegelt het belang dat deze doelgroepen zich (ook) bekwamen in de basisvaardigheden en het laat tegelijkertijd zien dat er een ander accent gelegd wordt dan in de kerndoelen po, onderbouw vo en (v)so. Een passende verdeling van ontwerpruimte draagt bij aan een ambitieus, haalbaar en betekenisvol curriculum.

2.2.3 Verticale samenhang en differentiatie

Anders dan in andere leergebieden, verwerven en verdiepen leerlingen in het leergebied Nederlands in elke fase van hun ontwikkeling hun talige kennis, vaardigheden en houdingen rondom dezelfde inhoud.

Samen met de expertgroep (v)so hebben SLO-curriculumexperts actief gezocht naar een manier om enerzijds dit proces te beschrijven en anderzijds de opbouw in de leerlijn van zml/mb naar uitstroom dagbesteding of uitstroom arbeidsmarkt zichtbaar te maken. Er is besloten om de doelzinnen zo veel mogelijk gelijk te houden voor de drie doelgroepen en de uitwerking en

toelichting te laten verschillen. Ook is er soms voor zml/mb en uitstroom dagbesteding bewust gekozen voor een ervaringsdoel, waar het bij uitstroom arbeidsmarkt een beheersingsdoel betreft. De opbouw van zml/mb naar uitstroom dagbesteding of arbeidsmarkt zit in de uitbreiding en verdieping van kennis en vaardigheden uit de doelzin, en in de toename van complexiteit van de contexten of teksten waarbinnen de kennis en vaardigheden moeten worden toegepast. Deze verdieping en toename in complexiteit worden beschreven in de uitwerking ('Hierbij gaat het om') en de toelichting ('Te denken valt aan'). We kunnen dit illustreren aan de hand van een voorbeeld. Neem functioneel kerndoel 10 (concept):

Functioneel kerndoel 10 (concept) – zml/mb

De leerling *verkent* de relatie tussen vorm en betekenis van taal.

Het gaat hierbij om:

- *verkennen* van basale relaties tussen klankvormen en hun betekenis;
- (..)

Functioneel kerndoel 10 (concept) – uitstroom dagbesteding

De leerling *verkent* de relatie tussen vorm en betekenis van taal.

Het gaat hierbij om:

- *verkennen* van basale relaties tussen klankvormen en hun betekenis;
- (..)

Functioneel kerndoel 10 (concept) – uitstroom arbeidsmarkt

De leerling *benoemt* de relatie tussen vorm en betekenis van taal.

Het gaat hierbij om:

- *benoemen* van relaties tussen klankvormen en hun betekenis;
- (..)

In de fase van beproeven zal worden nagegaan of deze manier van beschrijven inderdaad de gewenste richting is, of de functionele kerndoelen (concept) hiermee voldoende houvast bieden en welke uitwerkingen leraren en ontwikkelaars nodig hebben om tot een goede opbouw van leerlijnen te komen.

2.2.4 Afstemming met andere leergebieden

Zoals gezegd is het raamwerk voor de functionele kerndoelen (concept) overgenomen van de conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so van het leergebied Nederlands. Die zijn op hun beurt afgestemd met het raamwerk dat gebruikt zal worden voor de actualisatie van de eindexamenprogramma's Nederlands en moderne vreemde talen. Wanneer de conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so en de functionele kerndoelen (concept) opgeleverd zullen worden, zijn de nieuwe eindtermen nog in de ontwikkelingsfase. De raamwerken van de leergebieden in de bovenbouw zijn op dat moment ook nog

niet definitief vastgesteld. Mochten er nog wijzigingen in de genoemde raamwerken worden doorgevoerd, dan zal tijdens de fase van beproeven in overleg worden bekeken hoe de raamwerken opnieuw op elkaar afgestemd kunnen worden. Dit zou hoogstens kunnen betekenen dat de functionele kerndoelen (concept) binnen een ander (sub)domein worden geplaatst; de inhouden zullen niet komen te vervallen.

De afstemming met het leergebied rekenen en wiskunde heeft veelvuldig plaatsgevonden, om de formuleringen van de karakteristiek en de functionele kerndoelen zoveel mogelijk op een lijn te brengen. Curriculumexperts van SLO zullen binnenkort beginnen met het ontwikkelen van de functionele kerndoelen voor burgerschap en digitale geletterdheid en zullen daarna ook de functionele kerndoelen voor de overige leergebieden, de leergebiedoverstijgende (nieuwe term: leervoorwaardelijke) kerndoelen, de kerndoelen ter voorbereiding op dagbesteding en de kerndoelen ter voorbereiding op arbeidsmarkt actualiseren. Dit maakt het mogelijk dat zij ook goed kunnen kijken naar inhouden binnen de verschillende leergebieden, waar ze overlappen en waar ze vervolgens zullen worden opgenomen.

SLO zal tot het definitief opleveren van de functionele kerndoelen Nederlands blijven afstemmen met de andere leer- en vakgebieden waarvoor kerndoelen en examenprogramma's worden ontwikkeld, om te zorgen voor optimale samenhang en dito doorlopende leerlijnen. Deze mogelijkheid bestaat zolang leer- en vakgebieden zich in een ontwikkelfase of fase van beproeven bevinden.

2.3 De set functionele kerndoelen

Er is op basis van de huidige kerndoelen voor so zml/mg (2010) en vso uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt (2014) en de conceptkerndoelen Nederlands voor po, onderbouw vo en (v)so (2023) een vertaling gemaakt naar een set functionele kerndoelen (concept). Ze zijn op drie niveaus beschreven:

- voor leerlingen die zeer moeilijk leren en leerlingen met een meervoudige beperking;
- voor leerlingen die uitstromen naar dagbesteding;
- voor leerlingen die uitstromen naar arbeidsmarkt.

De functionele kerndoelen kunnen worden opgevat als streefdoelen:

- geformuleerd vanuit hoge verwachtingen;
- zo geformuleerd dat deze door de leraar als passend wordt ervaren;
- geformuleerd vanuit het idee dat niet alle functionele kerndoelen (daar waar het gaat over beheersingsdoelen en ervaringsdoelen) door iedere leerling moeten worden behaald.

Het werken aan functionele kerndoelen is een wettelijke opdracht voor scholen die zeer moeilijk lerende leerlingen of leerlingen met een meervoudige beperking hebben (meestal het speciaal onderwijs), en met leerlingen die uitstromen naar dagbesteding of arbeidsmarkt (meestal het voortgezet speciaal onderwijs). Hiermee is het duidelijk wat leerlingen moeten kennen, kunnen en hebben ervaren in de onderwijsperiode om actief mee te kunnen doen in de samenleving, specifiek gericht op de voorbereiding op passend werk of dagbesteding. De functionele kerndoelen geven richting aan en bieden scholen kaders voor verdere uitwerking in passende onderwijsprogramma's of een beredeneerd aanbod voor een leerling. Gezien de brede populatie en het variërende leerpotentieel van deze doelgroepen geldt het principe van 'pas toe of leg uit'. In tegenstelling tot de kerndoelen po, onderbouw vo en (v)so (uitstroom vervolgonderwijs) die als minimale basis gelden, zijn de functionele kerndoelen streefdoelen voor alle leerlingen. In de praktijk zal echter sprake zijn van een beredeneerd aanbod met passende doelstelling op het niveau van de leerling. Hierbij is ook voor deze doelgroepen belangrijk om hoge verwachtingen te hanteren.

(Functionele) kerndoelen zijn bedoeld als basis voor curriculum- en onderwijsontwikkeling en zijn een kader voor de kwaliteitszorg op school. Mede daarom zijn de functionele kerndoelen (concept) op een gelijke wijze opgebouwd als de conceptkerndoelen voor po, onderbouw vo en (v)so. Ze kennen een vaste structuur en vatten de kern samen, zonder te veel voor te schrijven. Hierdoor is de verbinding met de conceptkerndoelen voor po, onderbouw vo en (v)so goed zichtbaar. Scholen houden ruimte voor een eigen schoolvisie en keuzes voor accenten op basis van hun leerlingenpopulatie of identiteit.

(Functionele) kerndoelen fungeren als instrument voor curriculum- en onderwijsontwikkeling op school en moeten daarom niet te globaal en ook niet te gedetailleerd worden geformuleerd. De mate van concreetheid van de functionele kerndoelen (concept) zit tussen de huidige, globaal geformuleerde kerndoelen en de uitwerking van het huidige Referentiekader Taal en Rekenen in. (Functionele) kerndoelen geven geen didactische aanwijzingen.

(Functionele) kerndoelen beschrijven waar leerlingen mee in aanraking moeten komen, welke inspanning er van hen wordt verwacht met het oog op ervaringen, en wat ze uiteindelijk moeten beheersen. In de actualisatie worden drie vormen gehanteerd waarin de functionele kerndoelen (concept) kunnen worden beschreven: aanbods-, beheersings- en ervaringsdoelen.

Aanbodsdoelen beschrijven het beoogde curriculum waar een school in haar onderwijsaanbod voor heeft te zorgen. Ze expliciteren waar iedere leerling recht op heeft, dus het 'wat' waar iedere leerling mee in aanraking moet komen. Een aanbodsdoel begint met 'De school (...)'. Aanbodsdoelen zijn met name gekozen

wanneer het aanbod groter/rijker is dan wat er van leerlingen via beheersings- en ervaringsdoelen wordt verwacht.

Beheersings- en ervaringsdoelen zijn gericht op de leerling als actor.

Beheersingsdoelen beschrijven bij de functionele kerndoelen het streven naar het realiseren van leeropbrengsten, dus de kennis, vaardigheden en houdingen waarvan wordt nagestreefd dat leerlingen die bereiken op 12-jarige leeftijd of op het moment dat ze de overgang van school naar dagbesteding of arbeidsmarkt maken.

Ervaringsdoelen beschrijven welke inspanningen van leerlingen worden verwacht met het oog op ervaringen en/of expressieve reacties. Een ervaringsdoel biedt leerlingen iets of lokt iets bij hen uit wat hun horizon kan verbreden of hun kennis kan verdiepen, hen tot persoonlijke inzichten kan brengen dan wel kan bijdragen aan hun waardenoriëntatie. Beheersings- en ervaringsdoelen kunnen ook samen voorkomen in eenzelfde (functioneel) kerndoel. Dit worden hybride doelen genoemd.

(Functionele) kerndoelen bestaan uit drie onderdelen: de doelzin, de uitwerking en de toelichting. De doelzin vormt daarbij de essentie. De doelzin is altijd geformuleerd in ABC-vorm: Audience (publiek: de leerling of de school), Behaviour (gedrag; bijvoorbeeld: communiceert), en Content (leerinhoud; bijvoorbeeld afgestemd op doel, publiek en context). De doelzin is in een opsomming die in maximaal vijf punten verder is uitgewerkt. Dit is aangeduid met 'Het gaat hierbij om'. Doelzin en uitwerking vormen het deel van het (functionele) kerndoel dat wettelijk wordt vastgesteld. Daarnaast is er de toelichting. Hierbij gaat het om een voorbeeldmatige verdere concretisering van doelzin en uitwerking, eveneens in een opsomming van maximaal vijf punten. Dit is aangeduid met 'Te denken valt aan'. Deze toelichting wordt niet wettelijk vastgesteld, maar geeft gebruikers inzicht in de praktische uitwerking van het (functionele) kerndoel.

2.3.1 Uitwerking voor Nederlands

De inhouden van het leergebied Nederlands uit de beschrijving van de domeinen en subdomeinen in het raamwerk (zie 2.2.1), zijn beschreven in aanbods-, beheersings- of ervaringsdoelen.

Als basis zijn de huidige kerndoelen so zml/mg (2010), vso uitstroom dagbesteding en vso uitstroom arbeidsmarkt (2014) naast de conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so (2023) gelegd. Bij formulering van de functionele kerndoelen zijn deze bronnen op de volgende manier gebruikt:

- integraal overnemen van domeinen en doelen;

- weglaten van (onderdelen van) doelen die niet passend zijn voor de doelgroep;
- verder uitwerken van doelen zodat deze passender zijn voor de doelgroep;
- aanpassen van formuleringen zodat deze beter aansluiten op de doelgroep.

Daarnaast zijn waar nodig nieuwe inhouden toegevoegd.

Overstijgende functionele kerndoelen (1 en 2)

In de set functionele kerndoelen Nederlands (concept) zitten twee aanbodsdoelen, waarbij niet de leerling, maar de school de actor is. Deze doelen vormen de verbinding tussen de karakteristiek van het leergebied en de functionele kerndoelen (concept). In de karakteristiek is de visie beschreven dat het onderwijs in het leergebied Nederlands samenhangend moet zijn, met een rijk taalaanbod, gelegenheid tot kennisopbouw, ruimte voor productieve taalvaardigheden en betekenisvolle taaltaken. Deze ambitie is vertaald in twee aanbodsdoelen; ze beschrijven het aanbod van de school, dat het voor leerlingen mogelijk maakt de beheersings-, ervarings- en hybride doelen te bereiken. Een voorbeeld hiervan is functioneel kerndoel 2:

Zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt	
De school stimuleert de taalontwikkeling van de leerling in de andere leergebieden.	
Het gaat hierbij om: • gelegenheid bieden tot taalproductie in alle leergebieden; • aanbieden van authentieke en uitdagende teksten die passen bij het leergebied; • aanbieden van activiteiten in betekenisvolle contexten.	
Uitstroom dagbesteding	Uitstroom arbeidsmarkt
De school stimuleert de taalontwikkeling van de leerling in de andere leergebieden en praktijkvakken.	De school stimuleert de taalontwikkeling van de leerling in de andere leergebieden en praktijkvakken.
Het gaat hierbij om: • gelegenheid bieden tot taalproductie in alle leergebieden en praktijkvakken; • aanbieden van authentieke en uitdagende teksten die passen bij het leergebied of praktijkvak; • aanbieden van activiteiten in betekenisvolle contexten.	Het gaat hierbij om: • gelegenheid bieden tot taalproductie in alle leergebieden en praktijkvakken; • aanbieden van authentieke en uitdagende teksten die passen bij het leergebied of praktijkvak; • aanbieden van activiteiten in betekenisvolle contexten, waarin vakspecifieke taalvaardigheden en

	school- en vaktaal verworven kunnen worden; • stimuleren van het inzetten van kennis over taal, teksten, tekststructuur en taalverzorging bij talige activiteiten in het leergebied of praktijkvak.
--	--

Functionele kerndoelen – Communicatie (3-9)

Net zoals bij de conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so horen de meeste functionele kerndoelen bij het domein Communicatie.

Wat anders is ten opzichte van de kerndoelen po, onderbouw vo en (v)so is dat er in meerdere functionele kerndoelen (3, 4 en 8) expliciete aandacht is voor het inzetten van ondersteunde communicatie (alternatieve communicatievormen en communicatiemiddelen). Tijdens het proces van schrijven wilden we hier eerst een apart functioneel kerndoel van maken, zoals dat in de huidige vso-kerndoelen uitstroom dagbesteding uitgewerkt is. Op basis van interne SLO-feedback is er toch voor gekozen om deze te verkavelen, zodat het in samenhang een stevigere plek krijgt. We hebben er bewust voor gekozen nadruk te leggen op elke afzonderlijke wijze van communiceren, zodat alle leerlingen de mogelijkheid krijgen om op hun manier te communiceren. Dit is nu niet alleen opgenomen bij vso uitstroom dagbesteding, maar ook bij zml/mb en bij uitstroom arbeidsmarkt.

Voor zml/mb en uitstroom dagbesteding is ervoor gekozen om conceptkerndoel 3 'toont begrip van beluisterde, gelezen en/of bekeken teksten' om te zetten van een beheersingsdoel naar een ervaringsdoel: 'verkent beluisterde, gelezen en/of bekeken teksten'. Begrip van de tekst hebben is belangrijk voor de ontwikkeling van alle leerlingen, maar is vaak wel heel moeilijk voor deze specifieke groep leerlingen. De focus ligt daarom vaak op het meegeven van voldoende basis voor het verder ontwikkelen van de leesvaardigheid.

Bij conceptkerndoel 4 'doelgericht spreken en schrijven' is ervoor gekozen om bij de functionele kerndoelen 'doelgericht communiceren' te hanteren. Hierdoor is het doel breder gemaakt, wat impliceert dat leerlingen zich ook op een andere manier mogen uiten dan via spreken en/of schrijven. Denk hier bijvoorbeeld aan communiceren met gebaren en de Nederlandse Gebarentaal (NGT). Juist voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften is dit een heel belangrijk kerndoel. Het is voor hen belangrijk hier vroegtijdig en te allen tijde aandacht aan te schenken. Het is ook van belang om rekening te houden met wie je aanspreekt en vervolgens hóe je dat doet.

Functioneel kerndoel 5 'creatief taal gebruiken' en functioneel kerndoel 6 'bronnen onderzoeken' werd niet door iedereen uit de expertgroep (v)so als heel

belangrijk ervaren. Aansluitend bij de conceptkerndoelen po, onderbouw vo en (v)so en bij nieuwe inzichten hebben we besloten deze wel uit te werken. Bij functioneel kerndoel 'creatief taal gebruiken' gaat het vooral om ervaringen opdoen die bijdragen aan de persoonlijke ontwikkeling. Het is een ervaringsdoel, waarbij een bepaalde inspanning van de leerling centraal staat, maar niet een bepaald beheersingsniveau wordt verondersteld. Voor het functioneel kerndoel 'bronnen onderzoeken' hebben we gekeken naar wat leerlingen tegenkomen en nodig hebben in hun wereld, nu en in de toekomst.

Reflecteren op de uitvoering van een taalactiviteit (functioneel kerndoel 7) is lastig voor veel leerlingen en zeker voor de doelgroepen zml/mb, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt. Maar het is wel heel belangrijk dat ook zij leren terug te kijken, zodat ze zich verder kunnen ontwikkelen.

De functionele kerndoelen 8 en 9 gaan over interactie, namelijk over gesprekken voeren. Voor deze leerlingen is het van groot belang dat zij leren hoe zij doelgericht gesprekken kunnen voeren. 'Je praat tegen je vriendje immers anders dan tegen je stagebegeleider.' Gesprekken voeren om te leren leek eerst een te hoog gegrepen doel, maar is met de juiste voorbeelden uit de onderwijspraktijk toch als functioneel kerndoel uitgewerkt. Deze leerlingen hebben het nodig om gesprekken te voeren om van te leren, zodat ze met meer vertrouwen en kennis volgende gesprekken, activiteiten of taken aan kunnen gaan.

Functionele kerndoelen – Taal (10-12)

Functionele kerndoelen 10 en 11 gaan over grammatica en spelling, waarbij er sprake is van een inhoudelijke verschuiving naar een betekenisvolle focus. Ook voor deze leerlingen is de expertgroep (v)so het erover eens dat deze leerlingen een basis mee moeten krijgen, waardoor ze meer inzicht krijgen in het taalsysteem, dit terugzien in het dagelijks leven en zich begrijpelijker leren uiten. De nadruk ligt op aandacht voor betekenis en functie van taal. Bij functioneel kerndoel 12 staat een bepaalde inspanning van de leerling centraal; dit is een ervaringsdoel. Het gaat over verkennen van hoe je met taal uiting geeft aan identiteit, waardoor je werkt aan je persoonlijke ontwikkeling en meer rekening leert houden met anderen.

Functionele kerndoelen – Literatuur (13 en 14)

Voor de doelgroepen zml/mb, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt is gekozen voor twee functionele kerndoelen die te maken hebben met literatuur. Lezen en plezier in lezen is erg belangrijk voor de ontwikkeling van leerlingen. Ze vergroten hiermee hun kennis over de wereld. Ook kunnen leerlingen veel aan literatuur hebben; denk bijvoorbeeld aan de sociaal-emotionele functie van literatuur: het meedenken en meeleven met personages. Aan deze doelen is geen bepaald beheersingsniveau te koppelen, maar leerlingen moeten wel een inspanning verrichten om nieuwe ervaringen aan te

gaan. Voor uitstroom arbeidsmarkt zijn het hybride doelen geworden, wat betekent dat er naast een ervaringscomponent, ook een beheersingscomponent in de doelen zit. Ze moeten namelijk ook leren verwoorden welke inzichten ze hebben opgedaan en wat een bepaalde ervaring hun heeft opgeleverd.

2.3.2 Verbindende vaardigheden

Het leergebied Nederlands kenmerkt zich door vakspecifieke leerinhouden: kennis, vaardigheden en houdingen. Daarnaast zijn er ook leerinhouden, met name vaardigheden, die leerlingen in meerdere leergebieden vergroten en verdiepen: de verbindende vaardigheden. Bij de actualisatie worden drie categorieën verbindende vaardigheden onderscheiden:

1. Leervoorwaardelijke vaardigheden
 - a. sociaal handelen
 - b. leren leren
 - c. samenwerken
2. Denkvaardigheden
 - a. analytisch denken
 - b. kritisch denken
 - c. creatief denken
3. Samengestelde vaardigheden
 - a. onderzoeken
 - b. ontwerpen
 - c. loopbaanvaardigheden

Ook binnen het leergebied Nederlands vergroten en versterken leerlingen deze verbindende vaardigheden.

Leervoorwaardelijke vaardigheden

Alleen het (voortgezet) speciaal onderwijs heeft leergebiedoverstijgende (nieuwe term: leervoorwaardelijke) kerndoelen. Deze kerndoelen zullen na het opleveren van de functionele kerndoelen voor alle leergebieden ook worden geactualiseerd. De reden om deze als laatste te actualiseren, is omdat er dan goed gekeken kan worden naar welke leervoorwaardelijke doelen al een plek hebben gekregen bij de leergebieden en wat er voor deze leerlingen nog extra nodig is.

Het leergebied Nederlands biedt leerlingen de kans hun leervoorwaardelijke vaardigheden te ontwikkelen. Ze leren sociaal te handelen door hun communicatie passend af te stemmen op doel, publiek en context (functionele

kerndoelen uit het domein Communicatie, in combinatie met die uit het domein Taal). Door hun vaardigheid in lezen, schrijven en het voeren van gesprekken te vergroten, vergroten leerlingen hun vaardigheid om te leren en zo kennis van de wereld op te doen (functioneel kerndoel 3 en 9). Doordat ze leren reflecteren op de uitvoering van taalactiviteiten (functioneel kerndoel 7) en lees-, luister- en kijkervaringen (functioneel kerndoel 14), ontwikkelen ze een lerende houding ten aanzien van toekomstige taalactiviteiten. De expliciete aandacht voor interactie (functioneel kerndoel 8 en 9) helpt leerlingen om beter te leren samenwerken.

Denkvaardigheden

Daarnaast ontwikkelen leerlingen in het leergebied Nederlands hun denkvaardigheden. Ze gaan teksten verkennen en steeds meer begrip tonen (functionele kerndoelen 3, 10, 11 en 13). Ook leren leerlingen bewuste keuzes te maken in aanpakken en strategieën bij het bereiken van hun communicatieve doelen (domein Communicatie).

Zowel in de functionele kerndoelen uit het domein Communicatie als uit het domein Literatuur leren leerlingen zich te verhouden tot teksten waarnaar ze luisteren of die ze lezen of bekijken. Ook tijdens gesprekken (subdomein Interactie) leren leerlingen (kritisch) te luisteren naar de ander.

Tot slot leren leerlingen binnen het leergebied ook creatief te denken. Leerlingen worden uitgedaagd zich creatief te uiten (functioneel kerndoel 5) en verkennen hoe ze met taal uiting geven aan identiteit, waardoor ze hun talige repertoire uitbreiden (functioneel kerndoel 12).

Samengestelde vaardigheden

Ook ontwikkelen leerlingen samengestelde vaardigheden. Leerlingen leren verschillende bronnen onderzoeken (functioneel kerndoel 6), omdat ze ook diverse informatiebronnen tegenkomen in hun dagelijks leven. Ze ontwikkelen een onderzoekende houding op het moment dat ze taal en teksten verkennen en leren over de werking daarvan in de maatschappij (domeinen Taal en Literatuur). Ook ontwikkelen leerlingen loopbaanvaardigheden, wat verder wordt toegelicht in paragraaf 2.3.6.

2.3.3 Samenhang

Het expliciteren van samenhang in het curriculum is een van de belangrijkste uitgangspunten geweest bij het formuleren van de functionele kerndoelen (concept). In de eerste plaats is er gepoogd om de samenhang tussen de taalvaardigheden te expliciteren in het domein Communicatie. In het subdomein Taalvaardigheid is dat gedaan door binnen de functionele kerndoelen deze taalvaardigheden meteen aan elkaar te koppelen. Zie bijvoorbeeld functioneel kerndoel 3 (lezen, luisteren en/of kijken in één functioneel kerndoel) en

functioneel kerndoel 4 (spreken en/of schrijven in één functioneel kerndoel, eventueel met inzet van ondersteunde communicatie).

In de tweede plaats is geprobeerd om de interne samenhang tussen de functionele kerndoelen binnen het leergebied te expliciteren. Zo komt binnen het domein Communicatie het begrijpen en inzetten van communicatievormen (zoals pictogrammen en gebaren) en communicatiemiddelen (zoals een spraakcomputer) in verschillende functionele kerndoelen terug onder 'Het gaat hierbij om' en 'Te denken valt aan' (functioneel kerndoel 3, 4, 5 en 8).

Verder zijn er ook in de toelichtingen bij de functionele kerndoelen verwijzingen aangebracht over de (sub)domeinen van het leergebied heen. Zo is bij functionele kerndoelen 13 en 14 uit het domein Literatuur aangegeven dat er gedacht kan worden aan het voeren van gesprekken, een verwijzing naar kerndoel 11 (het voeren van gesprekken) uit het domein Communicatie.

Tot slot is de samenhang met thema's en andere leergebieden geëxpliciteerd. Zo is er, met name voor uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt, een duidelijke link gelegd met de wonen, vrije tijd en burgerschap. Hieronder vallen ook de praktijkvakken. Voor uitstroom arbeidsmarkt is daarnaast een duidelijke link gelegd met het werken, de stages en LOB. De sociaal-emotionele ontwikkeling neemt voor de genoemde doelgroepen ook een belangrijke plek in binnen het onderwijs. Met name bij de functionele kerndoelen 5, 12 en 13 wordt hier aandacht aan besteed. Bij het werken met bronnen (functioneel kerndoel 6) is een duidelijke samenhang met digitale geletterdheid te vinden, omdat het uiteraard ook gaat om digitale bronnen. Ook liggen er kansen in samenhang met rekenen en wiskunde. Een voorbeeld daarvan is het voorlezen van verhalen met daarin rekenraadsels (functioneel kerndoel 2).

2.3.4 Diversiteit

In alle drie de domeinen is er aandacht voor het bestaan van verschillende perspectieven en diversiteit. In de karakteristiek wordt gesteld dat leerlingen verschillen in de talige ontwikkeling die ze doormaken voordat ze naar school gaan. Vertrekkend vanuit deze eigen taalvaardigheid breiden leerlingen in het leergebied Nederlands binnen het domein Communicatie hun interactievaardigheden en hun productieve en/of receptieve taalvaardigheid uit. Hierbij zal altijd rekening moeten worden gehouden met de zintuiglijke mogelijkheden van de leerling. Dit is terug te vinden in de kerndoelen door de toevoeging van en/of (zoals functioneel kerndoel 3: begrijpend luisteren, lezen en/of kijken) en de toevoeging bij de bullets van het eventueel inzetten van ondersteunde communicatie bij 'Het gaat hierbij om'. De rode draad bij alle productieve taalvaardigheden is dat leerlingen leren afstemmen op doel, publiek en context: communiceren met oog voor de ander.

In het domein Taal en met name het subdomein Taal en individu & samenleving is er expliciet aandacht voor het ontdekken van de manier waarop je met taal uiting geeft aan identiteit. Leerlingen leren over het bestaan en gebruik van verschillende talen en taalvariëteiten. Ze verkennen de contexten waarin verschillende talen en taalvariëteiten worden gebruikt en de eigen taligheid te waarderen.

Binnen het domein Literatuur verkennen leerlingen rijke en gevarieerde literatuur. Ze vergroten hiermee kennis, inzicht, vaardigheden, houdingen en waarden die er maatschappelijk toe doen en waarin zij zichzelf kunnen herkennen, en ze maken kennis met een wereld buiten die van henzelf.

2.3.5 Inclusiviteit

Het uitgangspunt is dat de functionele kerndoelen hoge verwachtingen van zoveel mogelijk leerlingen nastreven. Het gaat om streefdoelen vanwege de enorme verschillen tussen leerlingen in deze doelgroepen. De functionele kerndoelen die als beheersingsdoelen geformuleerd zijn, hanteren het uitgangspunt van hoge verwachtingen en van aansluiting op de uitstroombestemming arbeidsmarkt. Aangezien ze ook aansluiting bieden op de uitstroombestemming dagbesteding, is beheersing niet voor alle leerlingen bij alle genoemde inhouden mogelijk. De keuze voor streefdoelen biedt de mogelijkheid voor inclusieve beheersingsdoelen, namelijk ruimte voor leerlingen om ze te behalen op een bij hen passend beheersingsniveau. Bij bijna alle functionele kerndoelen moet het mogelijk zijn om gedifferentieerde inhouden aan te bieden. De doelzin en uitwerkingen zijn daarom wat algemener geformuleerd, zodat er verschillende inhouden onder kunnen vallen. Dat geldt bijvoorbeeld voor ondersteunde communicatie, waarbij het gaat om het mogen inzetten van alternatieve communicatievormen en communicatiemiddelen voor leerlingen die niet of moeilijk spreken. Voorbeelden die hier worden genoemd en ook terug te vinden zijn in 'Te denken valt aan', zijn gebaren, concrete verwijzers (verwijzende voorwerpen), pictogrammen en spraakcomputers. De functionele kerndoelen zijn nadrukkelijk zo geformuleerd dat ze ook voor leerlingen met een meervoudige beperking als streefdoelen zouden moeten kunnen gelden. Daarom is vermeden om uitsluitende formuleringen in de doelzinnen te gebruiken, rekening houdend met verschillende (zintuiglijke) mogelijkheden.

2.3.6 Loopbaanontwikkeling en -begeleiding

Om richting en sturing te kunnen geven aan de eigen loopbaan, is het van belang dat leerlingen een goed zelfbeeld ontwikkelen. Leerlingen moeten zelf ontdekken waar hun talenten, eigenschappen en interesses liggen. Dit proces vindt plaats in interactie met de omgeving; leerlingen doen die ontdekkingen door in of buiten de schoolse situatie ervaringen op te doen en het gesprek hierover aan te gaan. Omdat leerlingen in de gelegenheid moeten zijn om in dialoog te treden met een breed netwerk (Kuijpers & Scheerens, 2006) is het

belangrijk dat ze daar toegang toe hebben. In het kader van kansengelijkheid is het daarom belangrijk om LOB in het curriculum te verankeren, om ook leerlingen die niet van huis uit beschikken over zo'n netwerk daar toegang toe te verschaffen.

In de functionele kerndoelen Nederlands (concept) ziet de expertgroep (v)so verschillende aanknopingspunten om aan deze competenties te werken. Zo wordt in functioneel kerndoel 1 (uitstroom arbeidsmarkt) gerelateerd aan situaties waarin leerlingen in contact komen met beroepsbeoefenaars – mensen die relevant zijn voor de gewenste loopbaan. Tevens kunnen leerlingen zo hun interesses verkennen en vergroten zij hun concrete beroepenkennis. Van de doelgroepen zml/mb, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt zijn we bij het ontwikkelen van de functionele kerndoelen ervanuit gegaan dat ze geen vervolgopleiding gaan doen, maar direct na het voortgezet (speciaal) onderwijs in de dagbesteding of op de arbeidsmarkt komen. In de toelichting 'Te denken valt aan' zijn dan ook vaak voorbeelden opgenomen die verband houden met het domein werken en de stages. De functionele kerndoelen uitstroom arbeidsmarkt sluiten wel mooi aan op de conceptkerndoelen vo/vso uitstroom vervolgonderwijs.

Juist voor deze leerlingen is het nodig dat zij vaardigheden leren die zij nu en in de toekomst nodig hebben. Er is daarom in functioneel kerndoel 7 expliciet aandacht voor het kunnen verwoorden van ervaringen en reflectie: wat leerlingen nodig hebben om te kunnen reflecteren op activiteiten, ervaringen, talenten, ambities en motieven in de context van hun eigen toekomst. Dit sluit aan bij het portfolio (terug te vinden bij voorbeelden in 'Te denken valt aan'). Daarin verzamelen leerlingen met uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt onder andere al hun behaalde resultaten zoals branchecertificaten en praktijkverklaringen en opdrachten. Er is daarbij ook aandacht voor loopbaanoriëntatie: wie ben ik, wat kan ik en wat wil ik? Dit portfolio is onderdeel van het reglement voor het diploma. In de functionele kerndoelen 8 en 9 is er aandacht voor het voeren van doelgerichte gesprekken en gesprekken om tot begrip te komen, en de daarvoor benodigde kennis en deelvvaardigheden.

3. Slotopmerkingen en adviezen

3.1 Impuls voor het taalonderwijs

Alle leerlingen hebben recht op goed onderwijs. Onderwijs dat hen helpt in hun ontwikkeling. Ook wanneer je als leerling zeer moeilijk leert of een meervoudige beperking hebt. Wat moet je kennen, kunnen en hebben ervaren in de onderwijsperiode om actief mee te kunnen doen in de samenleving? Wat moet je hebben geleerd voor een goede voorbereiding op passend werk of dagbesteding? We denken met deze set functionele kerndoelen een antwoord te hebben gegeven op deze vragen.

We zijn er trots op dat juist nu het gehele curriculum voor het funderend onderwijs geactualiseerd wordt, dit voor álle leerlingen wordt gedaan. Daarom volgt deze set functionele kerndoelen (concept) kort op de eerdere oplevering van de conceptkerndoelen Nederlands voor po, onderbouw vo en (v)so. Op deze wijze sluiten de functionele kerndoelen qua inhouden en opbouw aan bij die set, maar met inhouden die zijn afgestemd op de onderwijsbehoeften van deze leerlingen. De functionele kerndoelen zijn praktijkgericht en geschreven vanuit het perspectief op werk en dagbesteding.

Samenhang, betekenis en balans

Een van de grootste uitdagingen vormde de constatering dat het huidige taalonderwijs verkaveld en weinig betekenisvol is, en dat er geen goede balans tussen de domeinen bestaat (Van Gelderen & Van Schooten, 2011). Door de afzonderlijke taalvaardigheden lezen, schrijven, spreken en/of luisteren niet in aparte subdomeinen, maar gezamenlijk in het subdomein Taalvaardigheid te beschrijven, en door vaardigheden in de functionele kerndoelen te combineren, hopen we een impuls te geven aan de onderwijspraktijk en leermiddelenmakers om taalvaardigheden meer met elkaar te verbinden.

In de functionele kerndoelen (concept) zijn de inhouden van het leergebied Nederlands zo beschreven dat de nadruk niet meer alleen ligt op de communicatieve functie van taal, zoals in de eerdere kerndoelen het geval was. Ook de conceptualiserende functie (onder andere functionele kerndoelen 3 en 9) en de expressieve functie (onder andere functionele kerndoelen 4, 5 en 8) komen aan de orde. In de functionele kerndoelen 5 en 12 wordt bovendien expliciet aandacht gevraagd voor het creatief omgaan of experimenteren met taal, waarmee leerlingen de kans geboden wordt om hun persoonlijke voorkeuren in taal te ontdekken. Daarnaast zijn de inhouden in het domein Taal zo beschreven dat leerlingen niet meer los van de betekenis leren over hoe taal in elkaar zit, en is er aandacht voor taal in relatie tot het individu en de wereld. De functionele kerndoelen bieden hiermee kansen voor betekenisvoller taalonderwijs in de onderwijspraktijk.

Voor de doelgroepen zml/mb, uitstroom dagbesteding en uitstroom arbeidsmarkt is aandacht hebben voor gesprekken erg belangrijk voor het zich zo zelfstandig mogelijk kunnen redden in de maatschappij en zich verder te kunnen ontwikkelen. In het nieuwe subdomein Interactie krijgen gesprekken in het curriculum een zichtbare plek.

Leesvaardigheid en literatuur

In de twee aanbodsdoelen (functioneel kerndoel 1 en 2) is beschreven wat scholen leerlingen zouden moeten bieden om tot goed begrip van teksten te kunnen komen en hun leesvaardigheid te stimuleren: thematische contexten, een actueel aanbod van literatuur, rijke teksten en aandacht voor leesmotivatie.

Functioneel kerndoel 3 beschrijft wat er van leerlingen verwacht wordt bij het verkennen van teksten (zml/mb en uitstroom dagbesteding) en begrip tonen van teksten (uitstroom arbeidsmarkt). Voor de eerstgenoemde doelgroepen is bewust gekozen voor een ervaringsdoel, omdat de focus voor hen vaak ligt op voldoende basis meegeven voor het verder ontwikkelen van de leesvaardigheid.

Door in de functionele kerndoelen 13 en 14 expliciet de leeservaringen en leesvoorkeur aan de orde te stellen, hopen we ook aandacht voor leesbevordering en leesmotivatie een plek te hebben gegeven in het curriculum. We hopen hiermee een impuls te hebben gegeven aan thematisch leesonderwijs waarin leerlingen uitgedaagd worden om leeservaringen op te doen, kennis te ontwikkelen en met elkaar in gesprek te gaan over teksten, zodat ze ook een positievere houding ontwikkelen ten opzichte van lezen.

Overladenheid

Het leergebied Nederlands kende 6 kerndoelen voor so zml/mg, 7 kerndoelen voor vso uitstroom dagbesteding en 9 kerndoelen voor vso uitstroom arbeidsmarkt. In het voorstel dat nu voorligt worden dat 14 functionele kerndoelen. Dat roept de vraag op of er nu veel nieuwe inhouden aan het curriculum worden toegevoegd en of daarmee overladenheid gaat ontstaan. We schatten in dat de set functionele kerndoelen niet zal leiden tot een gevoel van overladenheid. De set heeft in de eerste plaats een groter aantal functionele kerndoelen gekregen, omdat concreter beschreven is wat er van leerlingen verwacht wordt. Vaardigheden die in de vorige set globaal werden beschreven (bijvoorbeeld gesprekken voeren), zijn nu uitgewerkt in de concrete functionele kerndoelen 8 en 9. Daarnaast zijn weliswaar nieuwe inhouden aan de wettelijke doelen toegevoegd, maar deels zijn dit ook inhouden waar in het onderwijsveld al aandacht aan wordt besteed en blijven het voor deze doelgroepen streefdoelen. Nieuw zijn wel de inhouden uit het domein Literatuur. In de huidige onderwijspraktijk is er wel aandacht voor leesbevordering, maar de inhouden zijn niet eerder vastgelegd in de functionele kerndoelen.

Door de expliciete aandacht voor samenhang binnen het leergebied en samenhang tussen het leergebied en de andere leergebieden en praktijkvakken, kunnen in de onderwijspraktijk verbindingen worden gelegd, waardoor onderwijstijd efficiënter benut kan worden.

In de fase van beproeven zal de vraag naar overladenheid ook worden voorgelegd aan de deelnemende scholen, om hier beter zicht op te krijgen.

3.2 Fase van beproeven

De functionele kerndoelen die in deze publicatie worden gepresenteerd zijn concepten, ontwikkeld met grote betrokkenheid van het onderwijs en experts. Het zijn de opbrengsten van een ontwikkelperiode, maar tegelijkertijd het startpunt voor de volgende fase: de belangrijke 'fase van beproeven', waarin we met meer scholen de bruikbaarheid van deze functionele kerndoelen gaan onderzoeken. Met de opgehaalde feedback worden de doelen aangescherpt. We verwachten deze fase voor de zomer van 2024 af te ronden. Dan bieden we het ministerie van OCW gelijktijdig met de kerndoelen po, onderbouw vo en (v)so de definitieve sets functionele kerndoelen Nederlands en rekenen en wiskunde aan. Daarna start het ministerie het wetgevingstraject en de politieke besluitvorming. De verwachting is dat de functionele kerndoelen in 2026 definitief in wetgeving zijn vastgelegd. Het ministerie van OCW besluit op welke manier en wanneer de functionele kerndoelen landelijk worden ingevoerd.

3.3 De vertaling naar het onderwijsaanbod

Om leraren te ondersteunen bij de implementatie heeft het onderwijs ook goede leerlijnen en ondersteunende materialen nodig. Deze worden niet wettelijk vastgelegd, maar bieden wel ondersteuning bij de vertaling en uitwerking van het landelijk curriculum naar de onderwijspraktijk. Dit is niet alleen belangrijk voor onderwijsprofessionals, maar ook bijvoorbeeld voor educatieve uitgeverijen en toetsontwikkelaars. SLO ontwikkelt de komende tijd deze leerlijnen in samenspraak met relevante partners en het onderwijsveld.

4. Referenties

- Gelderen, A. J. S., van, & Schooten, E. J., van. (2011). *Taalonderwijs; een kwestie van ontkavelen: openbare les in duplo: presentatie van het lectoraat Taalverwerving en Taalontwikkeling bij het Instituut voor Lerarenopleidingen van Hogeschool Rotterdam*. Rotterdam University Press.
- Graham, S. & Hebert, M. A. (2010). *Writing to read: Evidence for how writing can improve reading. A Carnegie Corporation Time to Act Report*. Alliance for Excellent Education.
- Graham, S. & M. Hebert (2011). Writing to Read: A Meta-Analysis of the Impact of Writing and Writing Instruction on Reading. *Harvard Educational Review*, 81, 710-744.
- Grinsven, V. van, Woud, L. van der, Bulk, L. van den, & Kouveld, M. (2010). *Wie leest, heeft de wereld binnen handbereik. Behoeftedonderzoek onder vmbo- docenten Nederlands over het bevorderen van lezen*. Stichting Lezen.
- Inspectie van het Onderwijs. (2019a). *Peil.Mondelinge taalvaardigheid 2016– 2017*. Inspectie van het Onderwijs.
<https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2019/03/28/peil.mondelinge-taalvaardigheid>
- Inspectie van het Onderwijs. (2019b). *Peil.Mondelinge taalvaardigheid – einde speciaal (basis)onderwijs 2017–2019*. Inspectie van het Onderwijs. <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/peil-onderwijs/documenten/rapporten/2019/11/29/peil.mondelinge-taalvaardigheid-einde-speciaal-basisonderwijs>
- Inspectie van het Onderwijs. (2021). *Peil.Schrijfvaardigheid einde (speciaal) basisonderwijs 2018–2019*. Inspectie van het Onderwijs.
<https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/themarapporten/2021/03/04/peil.schrijfvaardigheid-einde-speciaal-basisonderwijs>
- Kastelein, S., Laan, A., van der & Verbruggen, I. (2021). *Trendanalyse (v)so*. <https://www.slo.nl/@19272/trendanalyse-vso/>
- Kuijpers, M. A. C. T., & Scheerens, J. (2006). Career Competencies for the Modern Career. *Journal of Career Development*, 32(4), 303–319.
<https://doi.org/10.1177/0894845305283006>
- Leeuw, B., van der, Meestringa, T., Silfhout, G., van, Smit, J., Hoogeveen, M., Prenger, J., Langberg, M., & Jansma, N. (2017). *Nederlands:*

- Vakspecifieke trendanalyse 2017. SLO.
<https://www.slo.nl/publish/pages/3166/nederlands-vakspecifieke-trendanalyse-2017.pdf>
- Ministerie van OCW (2010). *Kerdoelen Nederlandse taal en communicatie voor speciaal onderwijs, zeer moeilijk lerend/meervoudig gehandicapt.*
<https://www.slo.nl/publish/pages/4991/kerndoelen-speciaal-onderwijs-zml-mg.pdf>
- Ministerie van OCW (2014). *Kerdoelen voortgezet speciaal onderwijs.*
[Kerdoelen voortgezet speciaal onderwijs \(slo.nl\)](https://www.slo.nl/publish/pages/4991/kerndoelen-speciaal-onderwijs-zml-mg.pdf)
- Ministerie van OCW (2021). *Rationale van het funderend onderwijs. Bijlage 2, Nadere adviesaanvraag tussenadvies 3.*
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2021/07/12/nadere-adviesaanvraag-tussenadvies-3---rationale-van-het-funderend-onderwijs>
- Ministerie van OCW (2023). *Contouren werkagenda route naar inclusief onderwijs 2035.*
<https://open.overheid.nl/documenten/ronl-24ae44d64a09a143db9a7cddbc38982143d376db/pdf>
- Ontwikkelteam Nederlands (2019). *Voorstel voor de basis van de herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Nederlands.* Curriculum.nu.
<https://curriculum.nu/download/nl/Voorstellen-ontwikkelteam-Nederlands-1.pdf>
- Pleumeekers, J., & Prenger, J. (2022). *Startnotitie kerndoelen Nederlands.* SLO. <https://www.slo.nl/@21075/startnotitie-kerndoelen-nederlands/>
- Qrius (2021). *De leescultuur van jongeren.* Stichting Lezen.
- Sectorraad GO voor gespecialiseerd onderwijs (2021). *Landelijk doelgroepenmodel GO versie basisonderwijs en voortgezet onderwijs.* Sectorraad GO voor gespecialiseerd Onderwijs.
- SLO. (2022). *Verdeling van ontwerpruimte voor ontwikkeling van kerndoelen. Kader voor de teams die kerndoelen actualiseren.* SLO.
- SLO. (2023). *Conceptkerndoelen Nederlands en toelichtingsdocument.* SLO.
https://www.slo.nl/publish/pages/20950/conceptkerndoelen_nederlands_toelichtingsdocument.pdf
- SLO. (2024) *Kader voor ontwerpruimte functionele kerndoelen.* SLO.
- Sol, Y. & Visser. A. (2023). *Vaardigheden in het landelijke curriculum.* SLO.
<https://www.slo.nl/@22223/vaardigheden-landelijke-curriculum/>

5. Bijlage

Samenstelling expertgroep (v)so Nederlands

De expertgroep (v)so bestaat uit leraren, (vak)experts en SLO-curriculumexperts.

Leraren en (vak)experts

De leraren en (vak)experts werken dagelijks in de onderwijspraktijk. Zij leveren in de expertgroep (v)so een actieve bijdrage vanuit hun expertise en ervaring met een specifieke doelgroep (cluster 1,2,3,4/uitstroomprofielen dagbesteding en arbeidsmarkt) en het leergebied. Op die manier zorgen we ervoor dat functionele kerndoelen voor leraren bruikbare doelen worden.

Marijke Louw	Koningin Emmaschool/De Lelie, Nijkerk
Sabine de Vet-Jansen	HUB Noord Brabant, Oss
Nicole van der Meer	VSO Heuvelrugcollege/De Dijckhof, Driebergen
Evelyn Brunsveld	De Onderwijsspecialisten, Zutphen
Amanda Schoenmaker	SOVSO de Meidoornschool, Stadskanaal
Elke Mulder	Inspecteur S. de Vriesschool, Den Haag
Marije van Bloemendaal Bos	Kentalis Guyotschool, Haren

SLO-curriculumexperts

De SLO-curriculumexperts hebben curriculaire expertise, doelgroepenexpertise en vakinhoudelijke expertise en zijn verantwoordelijk voor het schrijven van de functionele kerndoelen (concept).

Stephanie Kastelein – curriculumontwikkelaar gespecialiseerd onderwijs
José Lodeweges – curriculumontwikkelaar po en thema-expert leermiddelen
Eveline Otter – curriculumontwikkelaar gespecialiseerd onderwijs
Jantien Dhont – curriculumontwikkelaar Nederlands por

Als landelijk kenniscentrum leerplanontwikkeling richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 15
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://company.slo.nl)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)